

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

รายงานการสังเคราะห์โครงการวิจัยมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย

รายงานวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ: การสำรวจและรื้อถอนมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย

อดิศร จันทรสุข

คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ได้รับการสนับสนุนจาก โครงการผู้นำแห่งอนาคต
คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.)

กันยายน 2563

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อ	2
บทนำ	3
กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์	7
วิธีวิทยาในการสังเคราะห์	9
บทสรุปจากข้อค้นพบของงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัยการสำรวจและรื้อถอนมายาคติ ทางการศึกษาในสังคมไทย	10
ผลการสังเคราะห์	16
ข้อเสนอเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในสังคมไทย	26
เอกสารอ้างอิง	28

บทคัดย่อ

รายงานการสังเคราะห์ภาพรวมมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย มีเป้าหมายที่จะสังเคราะห์ข้อค้นพบจากชุดโครงการวิจัยการสำรวจและรื้อถอนมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย 5 โครงการ ที่ประกอบด้วย “ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21” “เพศ” “ความเสมอภาคทางการศึกษา” “ความสำเร็จของผู้เรียน” และ “การจัดการในชั้นเรียนและการลงโทษ” โดยมุ่งเน้นไปที่การสำรวจชุดความคิด ความเชื่อ และคุณค่าที่ประกอบสร้างขึ้นเป็นมายาคติทางการศึกษาในด้านต่างๆ ที่ส่งอิทธิพลต่อการกำกับและควบคุมความคิด ความรู้สึก ตลอดจนพฤติกรรมของผู้เกี่ยวข้องในระบบนิเวศการศึกษา รวมทั้งศึกษาประสบการณ์และความคิดเห็นของนักเรียนและครูอาจารย์ที่มีต่อประเด็นทางการศึกษาในด้านต่างๆ เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงความซับซ้อนของการยึดถือหรือการต่อต้านวาทกรรมต่างๆ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของปัจเจกบุคคลทั้งทางตรงและทางอ้อม

การสังเคราะห์ข้อค้นพบจากงานวิจัยทั้ง 5 โครงการใช้วิธีการประมวลและวิเคราะห์วิธีคิดเบื้องหลังหรือมายาคติที่ดำรงอยู่และครอบงำสังคมไทย โดยเน้นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอิทธิพลและผลกระทบของมายาคติทางการศึกษาตั้งแต่ระดับมหภาค (macro) ซึ่งหมายถึงนโยบายของรัฐ และการนำเสนอของสื่อในด้านต่างๆ ไปจนถึงระดับจุลภาค (micro) ซึ่งหมายถึง ผู้เรียน ผู้สอน และผู้เกี่ยวข้องในด้านต่างๆ เพื่อพิจารณาว่า อะไรคือปัจจัยร่วมที่หล่อเลี้ยงให้มายาคติเหล่านั้น ยังคงดำรงอยู่และส่งอิทธิพลอย่างต่อเนื่องในสังคมไทยจนถึงปัจจุบัน

จากการสังเคราะห์ข้อค้นพบในงานวิจัยทั้ง 5 โครงการพบว่า นอกเหนือจากมายาคติแต่ละเรื่องในงานวิจัยแต่ละโครงการได้นำเสนอแล้วนั้น ยังมีชุดของมายาคติในสังคมไทยที่กำกับวิธีคิดเกี่ยวกับครู นักเรียน โรงเรียน และระบบการศึกษาในภาพรวม ซึ่งทำงานสอดประสานเป็นข่ายใยที่เชื่อมโยงคุณค่าความเชื่อต่อเรื่องการศึกษาของคนในสังคม และส่งผลต่อวิธีคิดที่เกี่ยวข้องกับครู นักเรียน โรงเรียน และระบบการศึกษาในภาพรวม โดยมายาคติทั้ง 4 ด้านสะท้อนให้เห็นถึงระบบอุปถัมภ์ และระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติซึ่งเป็นระบบคุณค่าความเชื่อที่ยังรากลึกในสังคมไทย และส่งอิทธิพลต่อวิธีคิดและวิถีปฏิบัติของคนไทยมาเป็นเวลายาวนาน โดยเฉพาะในระบบนิเวศทางการศึกษา

ข้อค้นพบที่ได้จากการสังเคราะห์ภาพรวมมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทยดังกล่าวนี้สามารถช่วยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาเกิดความตระหนักต่อชุดวิธีคิดและวิถีปฏิบัติที่แพร่หลายสืบต่อกันมาในสังคม โดยปราศจากการตั้งคำถามว่าใครได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์อย่างแท้จริง ซึ่งอาจสร้างปัญหาในด้านต่างๆ แก่ผู้เรียนและครูอาจารย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อจะนำไปสู่การร่วมกันสร้างสังคมแห่งวิถีสุขภาวะทางปัญญาต่อไป

คำสำคัญ: มายาคติ ครู นักเรียน โรงเรียน ระบบการศึกษา สังคมไทย

บทนำ

ความสำคัญของเรื่อง

ถึงแม้ประเทศไทยจะมีการปฏิรูปการศึกษาเกิดขึ้นหลายครั้งนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แต่เมื่อพิจารณาจากคุณภาพการศึกษา ยังนับว่าอยู่ในระดับที่ต่ำมาก ไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามมาตรฐานสากล คุณภาพความเป็นพลเมืองของเยาวชน ตลอดไปจนถึงสุขภาวะของผู้เรียนในมิติต่างๆ ดังที่ปรากฏในรายงานสื่อ งานวิจัย หรือแม้กระทั่งในความเข้าใจของคนทั่วไปในสังคม ปรากฏการณ์นี้ขัดแย้งกับงบประมาณด้านการศึกษากว่าสามหมื่นล้านบาทที่คิดเป็น 1 ใน 4 ของงบประมาณแผ่นดิน (หรือประมาณเกือบล้านล้านบาท) และสูงกว่าค่าเฉลี่ยโลก¹ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ประเทศไทยไม่ได้ขาดแคลนทรัพยากรในการดำเนินการด้านการศึกษาแต่อย่างใด² ไม่เพียงเท่านั้น หากพิจารณาถึงสภาพปัญหาสังคมในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะจะเป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา การถูกเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งเพศสภาพ ความตกต่ำของประสิทธิภาพในการจัดการเรียนรู้ ความรุนแรงที่เกิดจากการใช้อำนาจของครูอาจารย์และผู้บริหารสถานศึกษา ปัญหาสุขภาพจิตที่นำไปสู่โรคซึมเศร้าและการฆ่าตัวตายที่มีอัตราเพิ่มขึ้นในกลุ่มผู้เรียน จะพบว่ามียากฐานที่เกี่ยวข้องกับระบบการศึกษา ทั้งทางตรงและทางอ้อมจำนวนมาก (De Bruyckere, Kirschner, & Hulshof, 2015; McAdams, 2010; Bowers, 1993; Thomas, 2009) ปัญหาเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงวิกฤตของการศึกษาไทยที่ยากต่อการแก้ไขและกลายเป็นกบฏของการพัฒนาประเทศไปสู่การเป็นสังคมสุขภาวะ

อย่างไรก็ตาม มีความพยายามของผู้เกี่ยวข้องทั้งในและนอกระบบการศึกษาที่ต้องการแก้ไขปัญหากล่าวถึงข้างต้นตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับปฏิบัติการ แต่กลับพบว่า วิธีการหรือข้อเสนอแนะต่างๆ มักมีแนวโน้มในการให้ความสนใจที่การแก้ไขปัญหเฉพาะหน้าหรือปัญหาที่อยู่ในระดับปรากฏการณ์ โดยเน้นไปที่การขับเคลื่อนเชิงนโยบายหรือการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขหรือทุเลาสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งมักจะมีประสิทธิภาพจากการดำเนินการเพียงชั่วคราว ก่อนที่จะกลับสู่สภาพเดิม หรือในหลายกรณีกลายเป็นปัญหาใหม่ในเวลาต่อมา³ อันถือได้ว่าเป็นความสิ้นเปลืองในทางทรัพยากรเป็นอย่างยิ่ง ปรากฏการณ์ดังกล่าวนำไปสู่คำถามที่ว่า เหตุใดการจัดการศึกษาในสังคมไทยจึงยังคงวนเวียนอยู่กับปัญหาซ้ำซาก และไม่สามารถหลุดพ้นจากกับดักดังกล่าวได้เสียที

ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุหนึ่งของความล้มเหลวในการพยายามแก้ไขปัญหาด้านการศึกษาเกิดจากความไม่ตระหนักต่อวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของคนในสังคม ทั้งผู้ที่อยู่ในระบบและนอกระบบการศึกษา ซึ่งมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อความเข้าใจ และการปฏิบัติโดยทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการเรียนรู้ของมนุษย์ (Christodoulou, 2014; Harnes, Huijser, & Danaher, 2015; Holmes, 2016; Kristjánsson, 2013). โดยอาจเรียกรวมๆ เกี่ยวกับวิถีคิดและวิถีปฏิบัติดังกล่าวว่า “มายาคติ” (myth) ซึ่งหมายถึง ชุดความคิดความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดส่งต่อกันมาโดยปราศจากการตั้งคำถาม เสมือนเป็นความจริงที่คน

¹ อ้างอิง: <https://www.posttoday.com/social/general/567343>

² งบประมาณเกือบ 70% ถูกจัดสรรไปกับงบบุคลากร งบลงทุน งบดำเนินงาน และงบอื่นๆ

³ <https://www.sanook.com/campus/1380213/>

ในสังคมหนึ่งๆ รับรู้และยอมรับร่วมกัน ทั้งที่จริงๆ แล้ว มายาคติเป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรม (cultural construction) ที่ประกอบไปด้วยคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยม และกฎเกณฑ์บางอย่างแอบแฝงอยู่ แต่เนื่องจากมายาคติมีลักษณะที่สอดคล้องกับวิถีคิด คุณค่า และความเชื่อที่สังคมหนึ่งๆ ให้การยอมรับและถือปฏิบัติมาเป็นเวลานาน จึงทำให้ยากต่อการต่อต้านขัดขืน (Cohen, 1969)

ในแง่บวก มายาคติช่วยให้สังคมดำเนินอยู่รอดโดยราบรื่น เพราะคนในสังคมมีความเห็นพ้องต้องการในเรื่องต่างๆ สอดคล้องร่วมกัน แต่ในแง่ลบ มายาคติได้สร้างให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาจากอิทธิพลในการกำกับควบคุมความคิดของคนในสังคมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพราะในสังคมทั่วไป ย่อมมีคนจำนวนหนึ่งที่อาจมีอัตลักษณ์ วิถีคิด และวิถีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากคุณค่า ความเชื่อ หรือกฎเกณฑ์ที่มายาคติได้สร้างและกำกับไว้ (ซึ่งคนส่วนใหญ่ในสังคมสมมติว่าเป็นความจริง) ดังนั้น คนที่มีความแตกต่างจึงต้องประสบกับปัญหา ไม่ว่าจะเป็นการถูกกีดกันหรือเลือกปฏิบัติ การถูกล่วงละเมิดทั้งทางกาย วาจา ใจ และการไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่ควรจะมีสิทธิเข้าถึงในฐานะพลเมืองคนหนึ่งของประเทศ เป็นต้น

ปัญหาของการศึกษาที่มีความซับซ้อนและยากต่อการแก้ไข ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากมายาคติที่ฝังลึกในสังคมที่ส่งอิทธิพลต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นผู้เรียน ครูอาจารย์ ผู้บริหารสถานศึกษา ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระบบนิเวศทางการศึกษาในบริบทต่างๆ มายาคติดังกล่าวอาจปรากฏในรูปของข้อกำหนดในเชิงนโยบาย กฎระเบียบ ตลอดจนวินัยปฏิบัติ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Britzman, 1986; Hopkins, 2013; Meyers & Smylie, 2017; Tobin & McRobbie, 1996; Valencia, 2002) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในสังคมไทยคือเรื่อง การประเมินความสำเร็จของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจากผลสัมฤทธิ์ในการสอบเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา เช่น กรณีที่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนแห่งหนึ่งสามารถสอบผ่านเข้าเรียนในหลักสูตรแพทยศาสตร์ได้ทุกคนในชั้นเรียน สร้างชื่อเสียงและความภาคภูมิใจให้แก่โรงเรียนและครูผู้สอน จนกลายเป็นข่าวที่ได้รับความสนใจแพร่หลาย⁴ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าและความเชื่อในการจัดลำดับขั้นทางสังคม ซึ่งอาชีพแพทย์มักจะถูกจัดลำดับให้เป็นวิชาชีพที่อยู่ในระดับสูงเหนือกว่าวิชาชีพอื่นๆ ในสังคมไทย ดังนั้น ผู้ที่มีอาชีพดังกล่าว (หรือในกรณีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งเป็นผู้ที่เตรียมจะเข้าสู่อาชีพนั้นๆ ในอนาคต) จึงควรจะได้รับยกย่องเชิดชูในฐานะของผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และเป็นที่เคารพยกย่องในสังคมมากกว่าผู้มีอาชีพอื่น (หรือผู้ที่กำลังจะเข้าศึกษาต่อในวิชาชีพอื่นๆ) เนื่องจากได้สร้างความภาคภูมิใจแก่ครอบครัวและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหลาย

ในขณะที่สังคมต่างคาดหวังให้นักเรียนที่มีความสามารถในทางการเรียนเลือกเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรแพทยศาสตร์ กลับพบว่า นักศึกษาแพทย์มีแนวโน้มที่จะปัญหาด้านสุขภาพสูง โดยเฉพาะความเครียดและความซึมเศร้า (จากรายงานวิจัยทั่วโลกพบว่ามีภาวะซึมเศร้าสูงกว่าคนทั่วไป 2-5 หรือประมาณ 1 ใน 4 ของจำนวนนักศึกษาแพทย์ทั้งหมด รวมทั้งมีความคิดที่จะฆ่าตัวตายสูงถึง 1 ใน 10⁵) ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยหลักที่ทำให้ไม่สำเร็จการศึกษา หรือเลือกที่จะเปลี่ยนสายอาชีพหลักสำเร็จการศึกษา โดยสาเหตุหลักมักจะมาจากความกดดันทั้งจากตนเองและคนรอบข้าง การถูกมอบหมายความรับผิดชอบที่เกินขีดความสามารถตนเอง รวมทั้งการแข่งขันระหว่างเพื่อนนักศึกษาด้วยกัน ฯลฯ นอกจากนี้ ยังปรากฏปัญหาในเชิงจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพแพทย์ทั้งในด้านการปฏิบัติต่อผู้ป่วยที่ขาดจรรยาบรรณ หรือการสนใจแต่การสร้างรายได้ให้กับ

⁴ <https://campus.campus-star.com/variety/113727.html>

⁵ อ้างอิงจาก <https://www.prachachat.net/general/news-137230> และ <http://psychiatry.or.th/JOURNAL/58-3/05-Panom.pdf>

ตัวเอง ซึ่งล้วนเป็นปัญหาที่ซับซ้อนและเกิดขึ้นต่อเนื่องยาวนานในสังคมไทย อันอาจสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบของมายาคติเกี่ยวกับความสำเร็จของผู้เรียน ที่กลายเป็นความคาดหวังจนถึงคาดคั้นให้ผู้เรียน โดยเฉพาะผู้ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาที่จัดอยู่เกณฑ์ดีมากต้องเลือกปฏิบัติตาม (นั่นคือ เลือกศึกษาต่อในหลักสูตรแพทยศาสตร์) ทั้งที่อาจมีความสนใจหรือความต้องการในชีวิตที่แตกต่างออกไปจากมาตรฐานหรือคุณค่าที่สังคมคาดหวังไว้ ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่ามายาคติที่ประกอบไปด้วยวิถีคิด คุณค่า ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติและการแสดงออกของคนในสังคมล้วนส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของผู้เรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม จนเกิดปัญหาต่างๆ ตามมา รวมทั้งความสูญเสียทั้งในเชิงทรัพยากรและผลกระทบในทางวิชาชีพที่ตามมาอีกมากมายดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

จากตัวอย่างข้างต้น **โครงการวิจัยการสังเคราะห์ภาพรวมมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย** ภายใต้ชุดโครงการวิจัยการสำรวจและรื้อถอนมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย จึงมีเป้าหมายที่จะสังเคราะห์ภาพรวมของข้อค้นพบจากโครงการวิจัยที่ศึกษามายาคติทางการศึกษาในประเด็นต่างๆ ประกอบด้วย

- 1.) โครงการวิจัย “ทักษะแห่งศตวรรษที่21: มายาคติในการศึกษาไทย”
- 2.) โครงการวิจัย “ภายใต้ระบอบแห่งภาพลักษณ์: มายาคติทางเพศที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและทัศนคติของนักเรียนในพื้นที่การศึกษาไทย”
- 3.) โครงการวิจัย “มายาคติความเสมอภาคทางการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย: การขยายโอกาสและสุขภาวะทางสังคม”
- 4.) โครงการวิจัย “มายาคติว่าด้วยความสำเร็จของผู้เรียน: กรณีศึกษาเรื่องการสอบเข้ามหาวิทยาลัยในประเทศไทย”
- 5.) โครงการวิจัย “สำรวจวาทกรรมเกี่ยวกับการจัดการในชั้นเรียนและการลงโทษของครูระดับชั้นมัธยมศึกษา”

ทั้งนี้ โครงการวิจัยทั้ง 5 หัวข้อใช้กระบวนการวิจัยประกอบไปด้วย การสำรวจชุดความคิด ความเชื่อ และคุณค่า ซึ่งอาจเรียกโดยรวมว่า วาทกรรม (discourse) ที่ประกอบสร้างขึ้นเป็นมายาคติทางการศึกษาในด้านต่างๆ โดยวิเคราะห์ถึงการประกอบสร้างวาทกรรมในระบบนิเวศการศึกษา โดยเฉพาะแง่มุมของความรู้และอำนาจ ที่ส่งอิทธิพลต่อการกำกับและควบคุมความคิด ความรู้สึก ตลอดจนพฤติกรรมของบุคคลต่อประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทั้งที่ปรากฏผ่านงานเขียนวิชาการ สื่อ ตลอดจนนโยบายและแนวปฏิบัติทางการศึกษา รวมทั้งศึกษาประสบการณ์และความคิดเห็นของนักเรียนและครูอาจารย์ที่มีต่อประเด็นทางการศึกษาในด้านต่างๆ เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงความซับซ้อนของการยึดถือหรือการต่อต้านวาทกรรมต่างๆ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของปัจเจกบุคคลทั้งทางตรงและทางอ้อม ข้อค้นพบที่ได้จากการสังเคราะห์ภาพรวมมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทยนี้จะช่วยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาเกิดความตระหนักต่อชุดวิถีคิดและวิถีปฏิบัติที่แพร่หลายสืบต่อกันมาในสังคม โดยปราศจากการตั้งคำถามว่าใครได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์อย่างแท้จริง ซึ่งอาจสร้างปัญหาในด้านต่างๆ แก่ผู้เรียนและครูอาจารย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อจะนำไปสู่การร่วมกันสร้างสังคมแห่งวิถีสุขภาวะทางปัญญาต่อไป

อย่างไรก็ตาม การสังเคราะห์องค์ความรู้จากชุดโครงการวิจัยนี้มีได้มุ่งเพียงแค่การสำรวจและรื้อถอนวาทกรรมกระแสหลักที่สร้างมายาคติทางการศึกษาในด้านต่างๆ แต่ยังไม่สำรวจวาทกรรมนอกกระแสหลัก ที่อาจปรากฏอยู่ในลักษณะของแนวคิด คุณค่า ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติอื่นๆ ในสังคมไทย เพื่อให้ข้อเสนอแนะถึง

ความเป็นไปได้ และทางเลือกในวิธีคิดและวิถีปฏิบัติในระบบนิเวศการศึกษา อันจะช่วยส่งเสริมสุขภาวะทางปัญญาของผู้เรียนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญของชุดโครงการวิจัยนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสังเคราะห์ภาพรวมมายาคติทางการศึกษาในประเด็นต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาว่ามายาคติทางการศึกษาในประเด็นต่างๆ ส่งผลกระทบอย่างไรต่อสุขภาวะผู้เรียนในสังคมไทย

หัวข้อประเด็นคำถามในการสังเคราะห์

1. อะไรคือแก่นสาระภาพรวม ความเหมือน ความต่างของมายาคติทางการศึกษาในประเด็นต่างๆ ที่ถูกศึกษาในงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัยการสำรวจและรื้อถอนมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย
2. ข้อค้นพบจากงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัยการสำรวจและรื้อถอนมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย สะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์เกี่ยวกับการศึกษาและสุขภาวะของผู้เรียนและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ในสังคมไทยอย่างไรบ้าง
3. ข้อค้นพบจากการสังเคราะห์ดังกล่าวจะนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในสังคมไทยได้อย่างไรบ้าง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ความรู้ความเข้าใจต่อมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย เพื่อนำความรู้ความเข้าใจดังกล่าวไปเผยแพร่และต่อยอดให้สังคมเกิดความตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากมายาคติดังกล่าว โดยเฉพาะต่อสุขภาวะของผู้เรียนในสังคมไทย
2. ข้อเสนอแนะถึงความเป็นไปได้ และทางเลือกในวิธีคิดและวิถีปฏิบัติในระบบนิเวศการศึกษา อันจะช่วยส่งเสริมสุขภาวะทางปัญญาของผู้เรียน และนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งสุขภาวะต่อไป

กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์

มายาคติ

แนวคิดเกี่ยวกับมายาคติ เป็นแนวคิดตะวันตกที่เริ่มต้นมาจากยุคกรีก โดยรากศัพท์มาจากภาษากรีกคือ mythos และภาษาละตินใหม่คือ mythus ซึ่งหมายถึงเรื่องเล่าดั้งเดิม ตำนาน คติชนหรือนิทานที่น่าเสนาอ คำอธิบาย หรือการให้เหตุผลสำหรับปรากฏการณ์ทางสังคมและปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ นอกจากนั้น คำๆ นี้ยังหมายถึงความเชื่อที่ไม่เป็นจริงหรือผิดพลาด ความเข้าใจผิดในวงกว้าง การนำเสนอความจริงที่บิดเบือนหรือบางสิ่งบางอย่างที่ถูกอุปโลกน์ขึ้น (Oxford English Dictionary) หากกล่าวอีกนัยหนึ่ง มายาคติอาจถูกเปรียบเทียบได้กับ “DNA ทางวัฒนธรรม หรืออาจเรียกว่าเป็นโปรแกรมซอฟต์แวร์ที่ประมวลผลข้อมูลในระดับจิตไร้สำนึกด้วยการกำกับวิธีที่เรามอง “ความเป็นจริง” และแสดงพฤติกรรมต่างๆ” (Keen, 1988, p. 42)

อาจกล่าวได้ว่า มายาคติคือจุดรวมของชุดความเชื่อในสังคมที่นำไปสู่การสร้างความมั่นคง การประกอบสร้างอัตลักษณ์ รวมไปถึงชุมชนของคนปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างรวมกัน ถึงแม้มายาคติบางเรื่องจะแลดูไม่สมเหตุสมผล แต่หากสังคมได้สมานมายาคติเรื่องนั้นเสียแล้ว ก็ยากที่ทำลาย และคนในสังคมก็ใช้มายาคติดังกล่าวในการมองโลกและดำรงชีวิตโดยปราศจากการตั้งคำถามอีกต่อไป คำว่า “มายาคติ” จึงไม่ได้มีความหมายแค่เพียงสิ่งที่ไม่ถูกต้อง แต่ยังมีความหมายในแง่ “ความคิดและความเชื่อที่เราสั่งสมในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเรา” มายาคติที่ปรากฏในสังคมจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยให้เราเข้าใจพัฒนาการของสังคม และถึงแม้ว่า เราจะสามารถระบุว่ามีวิธีคิดบางอย่างเป็นมายาคติในสังคม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า มายาคตินั้นจะถูกทำลายไปโดยง่ายตาย หรือจำเป็นต้องถูกโค่นถอนจากสังคม เพราะมายาคตินั้นๆ อาจมีหน้าที่ในการประคับประคองหรือหล่อเลี้ยงสังคมให้สังคมยังคงก้าวต่อไปโดยมีจุดร่วมทางความคิดบางอย่าง

ทำไมเราถึงต้องมีความตระหนักต่อมายาคติต่างๆ? นั่นก็เพราะมายาคติส่งอิทธิพลต่อชีวิตของคน โดยเฉพาะในระดับจิตไร้สำนึก การดำรงชีวิตของคนมักอยู่บนพื้นฐานของพัฒนาการทางจิตที่ถูกหล่อหลอมจากมายาคติต่างๆ ในสังคม มายาคติจึงกลายเป็นส่วนสำคัญของชีวิต (Sartore, p.35) การศึกษามายาคติจึงไม่สามารถจะศึกษาเพียงเนื้อหาของมายาคติหนึ่งๆ เนื่องจากความหมายของมายาคติหนึ่งๆ นั้นจะเกี่ยวข้องกับบทบาททางสังคมเสมอ ประชากรในสังคมล้วนมีส่วนในการสร้างและตีความความหมายของมายาคติต่างๆ อยู่ตลอดเวลา มายาคติช่วยให้เราสามารถจัดการกับความสัมพันธ์ของตัวเรากับโลกรอบตัว ช่วยให้เรารู้ว่าควรจะต้องใช้ชีวิตอย่างไร

การศึกษาทำความเข้าใจมายาคติจึงไม่ใช่เพียงแค่การพยายามจะแก้ไขวิธีคิดของสังคมที่ผิดให้เป็นถูก แต่คือการตั้งคำถามท้าทายต่อวิธีคิดที่เป็นอยู่ ตีรอนคุณค่าใหม่ และสร้างเงื่อนไขความเป็นไปได้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (Martimianakis, Tilburt, Michalec, & Hafferty, 2020) เมื่อนำกรอบคิดเกี่ยวกับมายาคติมาเป็นเครื่องมือในการศึกษาปรากฏการณ์ทางการศึกษาในสังคม ก็น่าที่จะช่วยให้เราทำความเข้าใจถึงรากที่มาของความหมาย วัฒนธรรม และอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในประเทศไทย ซึ่งน่าจะเป็นหนทางหนึ่งนำไปสู่การปฏิรูปการศึกษาได้อย่างแท้จริง (Loughlin, Lewith, & Falkenberg, 2013) การศึกษามายาคติดังกล่าว จึงไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อปฏิเสธมายาคติเหล่านี้ แต่คือความพยายามที่จะเท่าทันการทำงานของมายาคติต่างๆ ที่ส่งผลอิทธิพลต่อวิธีคิดและวิถีปฏิบัติของบุคลากรในวงการการศึกษา ตลอดจนผู้มีส่วน

เกี่ยวข้อง เพื่อตั้งคำถาม ท้าทาย ต่อรอง รวมไปถึงแย้งชิงพื้นที่การให้ความหมายใหม่ของมายาคติเหล่านี้ อันจะนำไปสู่การสร้างสุขภาวะที่ดีทั้งของนักเรียนและครูอาจารย์ได้

ผลกระทบของมายาคติในสังคม

การสังเคราะห์ข้อค้นพบจากรายงานการวิจัยมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทยทั้ง 5 โครงการ ได้ยืมแนวคิด manifest and latent functions ของ Robert K. Merton (1967) ซึ่งอธิบายถึงหน้าที่หลัก (manifest function) และหน้าที่แฝง (latent function) ของสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งอาจจะปรากฏตัวทั้งในลักษณะที่จับต้องได้และเป็นรูปธรรม เช่น สิ่งปลูกสร้าง แบบเรียน กฎระเบียบ นโยบาย ตลอดไปจนถึงวิธีคิดหรือวิถีปฏิบัติที่เป็นนามธรรม เช่น คุณค่าความเชื่อ ลักษณะความสัมพันธ์ ฯลฯ ว่าส่งผลกระทบต่อผู้คนในสังคม โดยอาจจะหมายถึงคนกลุ่มเล็กๆ บางกลุ่ม หรือคนส่วนใหญ่ทั้งประเทศ ทั้งในทางบวกและลบ ทั้งโดยตั้งใจ (ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของสิ่งๆ นั้น) และโดยไม่ตั้งใจ (ซึ่งเป็นผลกระทบที่คาดไม่ถึง) ตัวอย่างเช่น การออกกฎระเบียบว่าด้วยใบประกอบวิชาชีพสำหรับครูทุกคน ซึ่งหน้าที่หลักของการออกกฎระเบียบที่ว่านี้ คือ การควบคุมมาตรฐานการผลิตครูให้มีคุณภาพ สามารถตรวจสอบได้ว่า ผู้ที่ต้องการจะประกอบวิชาชีพครูจะมีคุณสมบัติเบื้องต้นที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน รับรองโดยผู้เชี่ยวชาญในวงการศึกษา อย่างไรก็ตาม การออกกฎระเบียบที่ว่านี้ อาจจะมีหน้าที่แฝงที่ไม่ได้ตั้งใจรวมอยู่ด้วย นั่นคือ เกิดหลักสูตรจำนวนมากที่เอื้อให้คนที่จ่ายเงินครบสามารถรับใบประกอบวิชาชีพได้ โดยไม่คำนึงถึงมาตรฐานของคุณภาพที่แต่ละบุคคลจำเป็นต้องมี รวมทั้งเกิดการผลิตสร้างชุดความเชื่อที่ว่า มาตรฐานความเป็นครูนั้นมีเพียงมาตรฐานเดียว ซึ่งใครก็ตามที่ผ่านมาตรฐานดังกล่าว จะถือว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะประกอบวิชาชีพครูได้ ทั้งที่ในความเป็นจริง อาจจะไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป ทั้งนี้ การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของสิ่งต่างๆ ในสังคมนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งผู้ผลิต ผู้ใช้งาน หรือผู้มีส่วนร่วมต่างๆ มักจะสามารถอธิบายได้ว่าสิ่งเหล่านั้นมีหน้าที่อะไร (manifest function) ในสังคมทั้งในทางรูปธรรม (สร้างเกณฑ์การประเมินคุณภาพของวิชาชีพ) และนามธรรม (สร้างความน่าเคารพเชื่อถือของวิชาชีพ) ในขณะที่หน้าที่แฝง (latent function) นั้นมักจะมีลักษณะที่คลุมเครือ ซึ่งคนส่วนใหญ่มักจะมองไม่เห็น หรือไม่ได้นึกถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นว่ามีสาเหตุมาจากสิ่งๆ นั้นโดยตรง ทั้งในทางรูปธรรม (สร้างหลักสูตรและรายได้จำนวนมาก ในขณะเดียวกันก็สร้างกระบวนการคอร์ปชั่นในการพิจารณาหลักสูตรให้ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน) และนามธรรม (สร้างวิธีคิดเรื่องความเป็นมาตรฐานเดียว รวมทั้งการอนุমানว่า ผู้มีใบประกอบวิชาชีพคือผู้ที่มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมกับการประกอบวิชาชีพได้จริง)

ทั้งนี้ การสังเคราะห์ภาพรวมของโครงการวิจัยย่อยมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทยทั้ง 5 โครงการ ได้หยิบแนวคิดเรื่องหน้าที่หลักและหน้าที่แฝงมาประยุกต์ใช้ในการอธิบายผลกระทบของมายาคติทางการศึกษา โดยอาจกล่าวได้ว่า มายาคติที่ปรากฏในงานวิจัยแต่ละเรื่องนั้น ทำหน้าที่กำกับดูแลวิธีคิดและวิถีปฏิบัติของครู อาจารย์ นักเรียนนักศึกษา รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ในสังคมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยและการจัดการตั้งแต่ระดับมหภาค (หรือสังคม ประเทศชาติ) ไปจนถึงระดับจุลภาค (หรือปัจเจกบุคคล) รวมทั้งสร้างอัตลักษณ์ร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นครูอาจารย์ หรือนักเรียน นักศึกษา ให้อยู่ในกรอบทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และอุดมการณ์ของสังคมที่ต้องการความเป็นเอกภาพ และการทำหน้าที่ของพลเมืองในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของสังคม แต่มายาคติในแต่ละเรื่อง ไม่ได้ทำหน้าที่หลักตามที่ได้กล่าวมาเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่แฝงที่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของทั้งผู้เรียน ผู้สอน รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่โครงการวิจัยทั้ง 5 โครงการได้นำเสนอไว้โดยละเอียด

วิธีวิทยาในการสังเคราะห์

การสังเคราะห์ภาพรวมมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทยจะนำข้อค้นพบจากงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัยการสำรวจและรื้อถอนมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทยทั้ง 5 โครงการมาประมวลและวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงวิถีคิดเบื้องหลัง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นมายาคติในระดับมหภาคที่ดำรงอยู่และครอบงำสังคมไทย โดยเฉพาะวิถีคิดและวิถีปฏิบัติในระบบการศึกษามาเป็นเวลายาวนาน ดังที่ปรากฏในเนื้อหาของโครงการวิจัยแต่ละเรื่อง นอกจากนี้ การสังเคราะห์นี้ยังนำแนวคิด *หน้าที่หลักและหน้าที่แฝง (manifest function and latent function)* มาใช้เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจและอธิบายผลกระทบของมายาคติที่มีในสังคม โดยเฉพาะต่อนักเรียน ครู และผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ โดยเน้นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอิทธิพลและผลกระทบของมายาคติทางการศึกษาตั้งแต่ระดับมหภาค (macro) ซึ่งหมายถึงนโยบายของรัฐ และการนำเสนอสื่อในด้านต่างๆ ไปจนถึงระดับจุลภาค (micro) ซึ่งหมายถึง ผู้เรียน ผู้สอน และผู้เกี่ยวข้องในด้านต่างๆ เพื่อพิจารณาว่า อะไรคือปัจจัยร่วมที่หล่อเลี้ยงให้มายาคติเหล่านั้น ยังคงดำรงอยู่และส่งอิทธิพลอย่างต่อเนื่องในสังคมไทยจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนั้น ผลจากการสังเคราะห์ภาพรวมของมายาคติทางการศึกษาจะถูกนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอเกี่ยวกับความเป็นไปได้ และทางเลือกในวิถีคิดและวิถีปฏิบัติในระบบนิเวศการศึกษา อันจะช่วยส่งเสริมสุขภาพทางปัญญาของผู้เรียน และนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งสุขภาวะต่อไป

ลำดับถัดไป จะนำเสนอบทสรุปจากข้อค้นพบของงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัยการสำรวจและรื้อถอนมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทยทั้ง 5 โครงการ จากนั้นจะนำเสนอผลการสังเคราะห์ข้อค้นพบดังกล่าวในภาพรวม

บทสรุปจากข้อค้นพบของงานวิจัย ภายใต้ชุดโครงการวิจัยการสำรวจและรื้อถอนมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย

1. โครงการวิจัย “ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21: มายาคติในการศึกษาไทย”

แนวคิดทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้ถูกนำมาเผยแพร่ในสังคมไทยเมื่อกว่าสิบปีที่แล้ว ผ่านผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาและหนังสือในหัวเรื่องเดียวกันที่ถูกแปลจัดจำหน่ายและได้รับความนิยมจากคนในแวดวงการศึกษา และคนทั่วไป ซึ่งส่งอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติในสถาบันการศึกษาทั่วประเทศในเวลาต่อมา แนวคิดนี้เน้นเรื่องการเตรียมความพร้อมเชิงทักษะสำหรับประชากรในสังคมเพื่อให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีและความซับซ้อนของสังคม โดยเฉพาะทักษะที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน และการใช้เทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม เมื่อแนวคิดนี้ได้ถูกนำมาอ้างอิงอย่างแพร่หลายในสังคม ก็ได้ถูกปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับบริบททางวัฒนธรรมของสังคมไทย โดยแปลงเปลี่ยนให้มีความเป็น “ไทยๆ” ด้วยการผนวกคุณค่าความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อสังคม อาทิ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หรือการต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยม เพื่อหันกลับมาทำนุค่านิยมประจำชาติที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรม

มายาคติที่ถูกผลิตสร้างขึ้นพร้อมๆ กับการเผยแพร่แนวคิดนี้คือการสร้างความเชื่อว่า ผู้ใดที่ไม่สามารถพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้จะเป็นผู้ที่ตามกระแสโลกไม่ทัน และถูกทิ้งไว้เบื้องหลัง กลายเป็นกลุ่มคนที่ไม่พัฒนา และต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น เมื่อผู้คนเชื่อว่าแนวคิดนี้เป็นสิ่งที่ดีและจำเป็นในสังคมไทย จึงเกิดความพยายามที่จะนำแนวคิดนี้มากำหนดเป็นนโยบายระดับประเทศในด้านการพัฒนามนุษย์และการจัดการศึกษาอย่างเร่งด่วน บนฐานคิดของการต้องวิ่งให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคม ผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมา หากพิจารณาในด้านที่เกิดประโยชน์ คือ เกิดกระแสเรียกร้องให้สถาบันการศึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้องปรับปรุงเนื้อหาของหลักสูตรและการสอนให้มีความทันสมัยมากขึ้น รวมทั้งเกิดกระแสความตื่นตัวในการพูดถึงความรู้ที่ “ใช้งานได้” อย่างไรก็ตาม มายาคติในเรื่องนี้ก็ส่งผลกระทบในทางลบด้วยเช่นกัน เริ่มตั้งแต่การที่ครู ซึ่งเป็นผู้ที่ต้องใช้แนวคิดนี้ในระดับปฏิบัติการ ยังมีความสงสัยและสับสนต่อแนวคิด และการประยุกต์ใช้ในชั้นเรียนของตัวเอง นอกจากนี้ การมุ่งเน้นที่การพัฒนาทักษะด้านใดด้านหนึ่งเป็นพิเศษ โดยไม่คำนึงถึงบริบททางวัฒนธรรมและความจำเป็นเฉพาะเจาะจงของเยาวชนที่อาจมีความต้องการพัฒนาความรู้และทักษะในด้านต่างๆ ที่ไม่เหมือนกัน ทำให้นโยบายที่พยายามจะทำให้มีมาตรฐานเดียวกันกลายเป็นนโยบายที่ไม่ใส่ต่อรายละเอียดของความต้องการและความสนใจของผู้เรียนที่แตกต่างกัน

ผลกระทบของมายาคติในเรื่องนี้ต่อสถานะของผู้เรียน คือ การถูกคาดหวังจากสังคมผ่านนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการและผู้บริหารสถานศึกษาที่จะต้องพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ทำให้ผู้เรียนเกิดความตึงเครียดเพราะถูกบังคับให้ต้องเรียนและพัฒนาทักษะที่ผู้ใหญ่เห็นว่ามีความสำคัญ แต่อาจจะไม่ใช่ความถนัดหรือความสนใจของตนเอง หลายโรงเรียนกำหนดให้ต้องสอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยี อาทิ coding กับผู้เรียนทุกคน โดยไม่ตระหนักว่า ธรรมชาติการเรียนรู้และความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกัน นอกจากนี้ การเปลี่ยนนโยบายการจัดการศึกษา โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่กำหนดให้ครูต้องสามารถสอนทักษะเหล่านี้ให้กับเยาวชนได้ทั้งๆ ที่ครูส่วนใหญ่อาจจะยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับ

แนวคิดนี้ยิ่งลึกลงยิ่ง รวมทั้งไม่มีสมรรถนะที่เหมาะสมต่อการพัฒนาทักษะนี้แก่ผู้เรียน ทำให้สร้างความสับสนต่อผู้เรียนถึงเป้าหมายและวิธีการที่เกิดขึ้นในชั้นเรียน

ถึงแม้การเผยแพร่แนวคิดทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 อย่างแพร่หลายในสังคมไทย จะเริ่มต้นด้วยความปรารถนาดีเป็นที่ตั้ง เพื่อต้องการให้ประเทศชาติสามารถก้าวตามกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกได้ทัน โดยการพัฒนาให้เยาวชนมีความพร้อมในด้านทักษะสำหรับการประกอบอาชีพในอนาคต แต่ความพยายามดังกล่าว โดยปราศจากการใคร่ครวญที่รอบคอบต่อความพร้อมของระบบนิเวศทางการศึกษาและชีวิตของผู้เรียนแต่ละคนก็อาจจะยิ่งส่งผลกระทบต่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างผู้เรียนที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรทางการศึกษาได้แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นครูที่มีความพร้อม เทคโนโลยีและอุปกรณ์ทางการศึกษาที่ช่วยให้การเรียนรู้และพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เกิดขึ้นได้จริง รวมไปถึงต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่ตนเองสนใจและเหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละคน ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้เรียนและผู้สอนทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่ปรากฏในผลการวิจัยของโครงการนี้

2. โครงการวิจัย “ภายใต้ระบอบแห่งภาพลักษณ์: มายาคติทางเพศที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและทัศนคติของนักเรียนในพื้นที่การศึกษาไทย”

วิถีคิดเกี่ยวกับเรื่องเพศในสังคมไทย มักถูกกำหนดด้วยกรอบคุณค่าความเชื่อทางศีลธรรม โดยมองว่าเรื่องเพศเป็นเรื่องสกปรก ชั่วร้าย อันตราย และน่ากลัว นอกจากนั้น วิถีคิดเกี่ยวกับเรื่องเพศยังยึดถือคุณค่าของระบอบครอบครัวที่มีผู้ชายหญิงเป็นหลัก และการมีเพศสัมพันธ์เป็นเรื่องต้องห้ามสำหรับผู้ยังไม่แต่งงานกัน ดังนั้น อัตลักษณ์และวิถีปฏิบัติที่มีความแตกต่างจากคุณค่าความเชื่อหลักจึงถูกกำหนดว่าเป็นเรื่องผิดปกติ และผิดหลักศีลธรรม ดังนั้น จึงควรถูกแก้ไขเพื่อให้กลับมามีความเป็นปกติดังเดิม สถานศึกษาซึ่งถูกสถาปนาว่าเป็นสถานที่บ่มเพาะเยาวชนผู้เป็นอนาคตของชาติจึงถูกคาดหวังให้มีหน้าที่ในการควบคุมและจัดการให้เกิดความเป็นปกติต่อพฤติกรรมและทัศนคติเกี่ยวกับเพศของผู้เรียนด้วยวิธีการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการลงโทษพฤติกรรมที่แตกต่างจากความปกติ รวมทั้งการหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงหรือสอนในเรื่องเพศเพื่อหันเหความสนใจของผู้เรียนไปที่เรื่องอื่น

โครงการวิจัยนี้ใช้แนวคิด ระบอบแห่งภาพลักษณ์ (regime of images) และวัฒนธรรมความกลัว (culture of fear) มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และอธิบายมายาคติเรื่องเพศในสังคมไทย โดยใช้ให้เห็นว่าสถานศึกษาใช้วิธีการปิดกั้นการพูดและแสดงออกเรื่องเพศ รวมทั้งมีการลงโทษ และการควบคุมพฤติกรรมของครูและผู้เรียนให้อยู่ในกรอบศีลธรรมอันดีงาม เพื่อรักษาภาพลักษณ์ของโรงเรียนในฐานะสถานที่บ่มเพาะศีลธรรมสำหรับเยาวชน รวมทั้งยังใช้ความกลัวที่จะถูกลงโทษหรือถูกทำให้อับอายเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมการแสดงออกทางเพศของผู้เรียนไม่ให้ขัดต่อมาตรฐานทางศีลธรรมที่โรงเรียน(หรือสังคม)กำหนดไว้ ทำให้ผู้เรียนถูกผลักดันไปสู่การแสดงออกพฤติกรรมทางเพศ รวมทั้งการแสวงหาข้อมูลความรู้หรือสิ่งบันเทิงภายนอกบริบทของโรงเรียนตามความสนใจของตนเอง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของการเรียนรู้ในเรื่องเพศของผู้เรียน รวมทั้งพัฒนาการเชิงอัตลักษณ์และความเข้าใจต่อโลกและชีวิตที่สัมพันธ์กับมิติในเรื่องเพศของแต่ละคนมีข้อจำกัด เพราะขึ้นอยู่กับความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลความรู้ รวมทั้งบริบทแวดล้อมอื่นๆ ที่ล้วนมีบทบาทในการหล่อหลอมทัศนคติและพฤติกรรมทางเพศของผู้เรียนแต่ละคน

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน มายาคติทางเพศในสังคมไทยถูกถ่ายทอดและส่งต่อวิถีคิดดังกล่าวผ่านนโยบายและกฎระเบียบของสถานศึกษา โดยมีบทบาทหน้าที่ในการควบคุมมาตรฐานทางศีลธรรมอันดีงามของประชากรในประเทศ เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยและความเป็นเอกภาพตามอุดมคติของสถาบันครอบครัวที่มีความสุข การพยายามรักษาภาพลักษณ์ดังกล่าวมักจะมีผลขัดแย้งต่อสภาพของสังคมที่พฤติกรรมและทัศนคติเรื่องเพศของคนในสังคมถูกรับรู้และเข้าใจผ่านสื่อในลักษณะตรงกันข้าม ความขัดแย้งระหว่างมายาคติและสภาพความเป็นจริงของสังคม รวมทั้งช่วงวัยของผู้เรียนในสถานศึกษาซึ่งกำลังมีความสนใจใคร่รู้ต่อการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจของตนเอง ส่งผลให้เกิดผลกระทบในทางลบต่อผู้เรียน ไม่ว่าจะเป็นการรู้สึกขาดที่พึ่งเมื่อต้องการปรึกษาปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ การขาดความเข้าใจและทักษะในการเผชิญกับสภาวะและประสบการณ์ทางเพศในแง่มุมต่างๆ นอกจากนั้น ผู้เรียนที่มีอัตลักษณ์ทางเพศที่แตกต่างหลากหลายยังต้องเผชิญกับการถูกเข้าใจผิด การกลั่นแกล้งรังแก เกิดความรู้สึกด้อยค่า หวาดกลัวที่จะแสดงอัตลักษณ์ทางเพศที่ตรงกับความต้องการของตนเอง ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อสภาวะด้วยกันทั้งสิ้น

การที่มายาคติทางเพศในสังคมไทยส่งผลกระทบต่อวิถีคิดและวิถีปฏิบัติในสถานศึกษามาเป็นเวลายาวนาน จึงมีผลทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาและครูส่วนใหญ่ในโรงเรียนยังมองว่า เรื่องเพศเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมสำหรับเด็กและเยาวชนที่ควรจะนำมาพูดถึง เพราะเด็กคือผ้าขาวที่ไม่ควรจะถูกความต่างพร้อยของเรื่องเพศมาทำให้ชีวิตต้องสับสน หน้าที่ของโรงเรียนจึงต้องคอยควบคุมกับทัศนคติและพฤติกรรมของนักเรียนให้อยู่ในกรอบศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งผลการวิจัยในโครงการนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ผลกระทบในทางลบ โดยเฉพาะที่มีต่อสภาวะของผู้เรียนและครูนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ในระดับที่รุนแรงทั้งทางกาย จิตใจ และความสัมพันธ์ทางสังคม

3. โครงการวิจัย “มายาคติความเสมอภาคทางการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย: การขยายโอกาสและสภาวะทางสังคม”

“ความเสมอภาคทางการศึกษา” เป็นแนวคิดที่ปรากฏขึ้นในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน โดยมีจุดเริ่มต้นที่การศึกษาถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศและการทำให้ชนชั้นเท่าเทียมกัน ความหมายของความเสมอภาคทางการศึกษาถูกปรับเปลี่ยนตามบริบทและเงื่อนไขทางสังคมของแต่ละช่วงสมัย ถึงแม้จะผูกติดอยู่กับมิติเรื่องสิทธิในการเข้าถึงบริการและทรัพยากรของรัฐเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีความพยายามในการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาของภาครัฐที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง แต่สิ่งที่ปรากฏในสังคม กลับยังคงพบปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะปัญหาการขาดโอกาสทางการศึกษาของเยาวชนจำนวนมาก จนเป็นที่มาของการจัดตั้งพระราชบัญญัติกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษาในปี 2561 เพื่อเร่งดำเนินการในเรื่องดังกล่าว

มายาคติที่ผูกติดอยู่กับความพยายามในการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาในสังคมไทย คือการมองไปผู้ด้อยโอกาส หรือผู้ขาดแคลน ในฐานะผู้ที่สมควรได้รับการสงเคราะห์ โดยมีเป้าหมายคือ การพาเยาวชนผู้ด้อยโอกาสเหล่านี้กลับเข้าสู่ระบบการศึกษา เพื่อหวังว่า การมีโอกาสเข้าเรียนในระบบจะช่วยสร้างโอกาสและอนาคตที่ดีให้แก่เยาวชนกลุ่มดังกล่าว อย่างไรก็ตาม โครงการวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า การมุ่งเป้าไปที่การขจัดความขาดแคลนอันเกิดจากมายาคติดังกล่าว ทำให้ภาครัฐสนใจเฉพาะการช่วยเหลือเยาวชนที่อาจหลุดออกจากระบบ อันเนื่องมาจากปัญหาความยากจน หรือปัญหาสังคมอื่นๆ ให้สามารถกลับเข้าสู่ระบบโรงเรียน

ได้ใหม่ ทำให้ละเลยการให้ความสำคัญกับอีกมิติหนึ่ง นั่นคือ ความเสมอภาคทางการเรียนรู้ ซึ่งหมายถึงการที่ผู้เรียนได้รับโอกาสที่จะพัฒนาตนเองได้ตามศักยภาพที่ตนมี สามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้ตามความถนัดและความสนใจของตนเอง สามารถเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่การเรียนรู้ต่างๆ ที่สอดคล้องกับบริบทชีวิตของแต่ละคน

ความพยายามที่จะสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา ด้วยเป้าหมายที่ต้องการช่วยให้เยาวชนผู้ด้อยโอกาสสามารถเข้าถึงทรัพยากรและบริการด้านการศึกษาของภาครัฐได้อย่างเป็นจริง อาจนำไปสู่ผลกระทบในทางลบได้ กล่าวคือ การพยายามนำมาตรฐานทางการศึกษาเดียวมาใช้ในการประเมินความสำเร็จของการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาดังกล่าว โดยมุ่งเป้าไปที่คะแนนและการผ่านเกณฑ์การสอบในแต่ละช่วงชั้นในฐานะความสำเร็จของผู้เรียน รวมทั้งการคงอยู่ของจำนวนนักเรียนในระบบที่เป็นตัวชี้วัดสำคัญ ซึ่งการประเมินความสำเร็จดังกล่าวเป็นการมองความเสมอภาคทางการศึกษาผ่านกรอบของมิติทางเศรษฐศาสตร์ กล่าวคือ ใช้การระดมทรัพยากรเพื่อสร้างความสำเร็จที่วัดประเมินด้วยค่าตัวเลขได้ ซึ่งถือเป็นการลงทุนเพื่อสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ ไม่สร้างปัญหาและภาระให้กับประเทศ

การมองเห็นเยาวชนในฐานะทรัพยากรของประเทศชาติ ที่ต้องมีการ “จัดการ” ให้มีคุณภาพที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของการสร้างกำลังคนสำหรับอนาคตของประเทศ โดยละเลยมิติความเป็นมนุษย์ในด้านอื่นๆ อาจส่งผลกระทบในทางลบในด้านสุขภาพของทั้งผู้เรียนและผู้สอนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการจัดการเรียนการสอนใช้มาตรฐานเนื้อหาสาระแบบเดียวกัน โดยไม่คำนึงถึงความสามารถ ความสนใจ ความต้องการ รวมไปถึงบริบทสภาพแวดล้อมของผู้เรียนแต่ละคน ทำให้ผู้เรียนอาจเกิดความเครียดจากความล้มเหลวที่ไม่สามารถเรียนรู้ในหลักสูตรมาตรฐานได้ การที่ผู้เรียนมองไม่เห็นเป้าหมายและความสำคัญของการกลับเข้ามาศึกษาในระบบเพียงเพื่อให้ตนเองได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมกับคนอื่นอาจชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่สำคัญของระบบการศึกษาที่ถูกมายาคติครอบงำอยู่ นั่นคือ การมองไม่เห็นความเป็นมนุษย์ที่มีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งในแง่บริบทชีวิต ความสนใจ และความต้องการเรียนรู้ ซึ่งหากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษายังมองไม่เห็นความสำคัญในเรื่องนี้ แต่ยังคงพยายามนำเยาวชนผู้ด้อยโอกาสกลับเข้าสู่ระบบการศึกษา ก็จะนำไปสู่ผลกระทบในทางลบด้านอื่นๆ ตามมา ดังที่ปรากฏในข้อค้นพบของโครงการวิจัยนี้

4. โครงการวิจัย “มายาคติว่าด้วยความสำเร็จของผู้เรียน: กรณีศึกษาเรื่องการสอบเข้ามหาวิทยาลัยในประเทศไทย”

การสอบเข้าเรียนต่อระดับมหาวิทยาลัยในสังคมไทยมักถูกมองว่าเป็นตัวชี้วัดถึงความสำเร็จทางการศึกษาของผู้เรียน เพราะถูกนำมาโยงเข้ากับโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตหากสามารถสอบเข้าเรียนต่อในสาขาวิชาที่สามารถสร้างได้ที่มั่นคง หรือการมีสถานะที่ได้รับการยอมรับและเคารพจากสังคม อาทิ แพทย์ วิศวกร จนนำไปสู่กระแสการแข่งขันและการกดดันผู้เรียนให้ประสบความสำเร็จตั้งแต่ในระดับครอบครัวไปจนถึงในโรงเรียน การสอบติดในสาขาวิชาที่สังคมให้คุณค่าว่าดีและมีประโยชน์ต่ออนาคตกลายเป็นมาตรฐานที่ผู้เรียนถูกคาดหวังจากครอบครัวรวมทั้งตนเอง ซึ่งความกดดันดังกล่าว มักจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้เรียนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่ปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอๆ อย่างไรก็ตาม ในสังคมปัจจุบัน เริ่มปรากฏแนวคิดสมัยใหม่ที่มองว่า การค้นพบตัวเองเจอของนักเรียนตั้งแต่ยังอายุไม่มาก และการ

สามารถเลือกใช้ชีวิตได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ คือความสำเร็จในชีวิต ซึ่งวิธีคิดนี้ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อร่วมสมัยที่ให้คุณค่ากับอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลและการมีอิสรภาพในการใช้ชีวิตเป็นสำคัญ

วิธีคิดต่อเรื่องความสำเร็จของผู้เรียนทั้งสองข้างต้นที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นถึงมายาคติที่กำลังส่งอิทธิพลอยู่ในสังคมไทย นั่นคือ “ความสำเร็จหมายถึงความมั่นคงทางอาชีพ” และ “ความสำเร็จหมายถึงความสุข และการค้นพบตัวเอง” โดยมายาคติแรกนั้นมีความอิงแอบอยู่บนฐานคุณค่าความเชื่อทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับการตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ และระบบอุปถัมภ์ที่การได้เป็น “เจ้าคนนายคน” (ที่ผูกติดกับบางสาขาวิชาชีพ) คือความสำเร็จที่การันตีบั้นปลายชีวิตที่สุขสบาย ในขณะที่มายาคติที่สองนั้นมีฐานคิดและการมองโลกของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการแข่งขันในตลาดที่เปิดกว้างเสรี ซึ่งทุกคนล้วนมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จได้ หากมีความพยายามมากพอ มายาคติทั้งสองข้างต้นดำรงอยู่และส่งอิทธิพลร่วมกันในสังคมปัจจุบัน จนเป็นสาเหตุให้ผู้เรียนหลายคนเกิดความสับสนจากความคาดหวังบนฐานคุณค่าความเชื่อที่อยู่คนละด้าน

ผลการศึกษาในโครงการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบต่อสุขภาวะของผู้เรียนมีความเชื่อว่าต้องค้นพบตัวเอง มีแรงบันดาลใจในชีวิต และมีทางเลือกที่ให้ความสุขกับตนเอง แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเลือกเรียนและพยายามสอบเข้ามหาวิทยาลัยในสาขาวิชาที่สังคมยอมรับว่ามีคุณค่าและมีความมั่นคง เพื่อตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ด้วย ถึงแม้ผู้เรียนจะประสบความสำเร็จบนฐานคิดของมายาคติใดมายาคติหนึ่ง แต่มายาคติที่เป็นขั้วตรงข้ามก็จะมักจะสร้างให้เกิดความรู้สึก “ดีไม่พอ” ไม่ว่าจะเป็นการที่ไม่สามารถตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ หรือทำให้ครูและโรงเรียนไม่สามารถภาคภูมิใจกับความสำเร็จของตนเอง หรือการที่ไม่สามารถจะค้นพบความสนใจ ความถนัด หรือความต้องการของตัวเอง ท่ามกลางกระแสสื่อสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการค้นพบตัวเองของคนรุ่นใหม่ ซึ่งมายาคติทั้งสองด้านดังกล่าวล้วนส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของผู้เรียนดังที่นำเสนอในโครงการวิจัยนี้

5. โครงการวิจัย “สำรวจวาทกรรมเกี่ยวกับการจัดการในชั้นเรียนและการลงโทษของครูระดับชั้นมัธยมศึกษา”

ท่ามกลางกระแสข่าวในปัจจุบันที่นำเสนอภาพของครูที่ลงโทษนักเรียนในชั้นเรียนอย่างรุนแรง ถึงแม้จะเป็นกรณีที่มีความสุดโต่ง แต่ก็สามารถมองเห็นได้ว่า สังคมมักจะมีแนวโน้มเพ่งโทษไปที่ตัวครูในฐานะปัจเจกบุคคลที่ใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือในการจัดการชั้นเรียน และเรียกร้องให้มีการลงโทษครูที่กระทำความรุนแรงทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อผู้เรียน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในระดับวิธีคิด คุณค่า และความเชื่อที่แฝงอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน ปรากฏการณ์ของการลงโทษผู้เรียนที่มีพฤติกรรมไม่เป็นที่พึงปรารถนาตามมาตรฐานของโรงเรียนนั้นๆ ก็อาจจะสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของการใช้อำนาจและความรุนแรงในโรงเรียนซึ่งดำรงอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลายาวนานได้เป็นอย่างดี

โครงการวิจัยนี้จึงสำรวจชุดวิธีคิดและมายาคติที่หล่อเลี้ยงให้ครูเลือกใช้การจัดการชั้นเรียนด้วยวิธีการลงโทษนักเรียนในรูปแบบต่างๆ โดยผลการวิจัยพบว่า มายาคติที่มองครูในฐานะแม่พิมพ์ ซึ่งจะต้องผู้ที่คอยขัดเกลานักเรียนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ตามมาตรฐานที่สังคมคาดหวังไว้ ทำให้ครูมีความหวังกับตนเองที่จะต้องคอยควบคุมทัศนคติและพฤติกรรมของนักเรียนไม่ให้หลุดจากกรอบมาตรฐานความเป็น “นักเรียนดี” แต่เนื่องจากครูส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้รับการฝึกทักษะในการจัดการชั้นเรียนที่ไม่ใช้ความรุนแรง อีกทั้งยังมองว่าความ

รุนแรงจากการลงโทษ เพื่อให้ให้นักเรียน “ได้ดี” เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่มีความจำเป็น ดังนั้น วัฒนธรรมการใช้อำนาจและการลงโทษที่เกิดจากมายาคติดังกล่าวจึงยังคงดำรงอยู่ในสังคม

อย่างไรก็ตาม โครงการวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ปรากฏการณ์ของการใช้ความรุนแรงทั้งทางการลงโทษหรือการควบคุมกำกับพฤติกรรมผ่านข้อบังคับและระเบียบวินัยต่างๆ ในโรงเรียน สะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์บนฐานของอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคม โดยครูหรือผู้บริหารโรงเรียนอยู่ในสถานะของ “ผู้ปกครอง” และผู้เรียนอยู่ในสถาน “ผู้ใต้ปกครอง” ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ล่อเลียงให้มายาคติการใช้ความรุนแรงในโรงเรียนถือเป็นเรื่องปกติเพราะเป็นการกระทำด้วยความรักและปรารถนาดี มายาคติดังกล่าวนี้จึงส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของผู้เรียนให้เกิดความเครียด หวาดกลัว หรือในหลายกรณีใช้วิธีการหลีกเลี่ยงการเข้าชั้นเรียน หรือเลือกใช้วิธีการที่รุนแรงเพื่อตอบโต้ความรุนแรงที่ตนเองเป็นผู้ถูกกระทำ ไม่เพียงเท่านั้น กลุ่มครูที่สมานนามายาคติดังกล่าวก็มีความเครียด กัดดัน และไม่มีความสุขในการจัดการชั้นเรียน รวมทั้งมีความหวาดระแวงว่า วิธีการของตนเองนั้นจะถูกตัดสินจากคนภายนอกที่ไม่เข้าใจความปรารถนาดีของตนที่มีต่อผู้เรียน วัฒนธรรมของการใช้ความรุนแรง อันเกิดจากมายาคติที่ให้อำนาจแก่ครูในการ “กำหราบ” ผู้เรียนให้กลายเป็น “คนดี” ของสังคม จึงสถาปนาเป็นความปกติตราบไต่ที่ความรุนแรงนั้นยังอยู่ในระดับที่ “พอรับได้” และสังคมพร้อมที่จะให้อภัยแก่ครูที่ปรารถนาดีต่อผู้เรียน ดังที่ปรากฏในโครงการวิจัยนี้

ผลการสังเคราะห์

จากการประมวลสรุปข้อค้นพบในงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัยการสำรวจและรื้อถอนมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทยทั้ง 5 โครงการ สามารถสังเคราะห์ห้วงค์ความรู้ โดยแบ่งออกได้เป็น 2 ประเด็น คือ 1. ภาพรวมของมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย และ 2. ข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัยทั้ง 5 โครงการ ซึ่งทั้งสองประเด็นดังกล่าวล้วนสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตเกี่ยวกับวิถีคิดและวิถีปฏิบัติในระบบการศึกษา รวมทั้งผลกระทบต่อสุขภาวะของผู้เรียนและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ในระบบการศึกษาของสังคมไทย ผลการสังเคราะห์ดังกล่าวนี้นำไปสู่การจัดทำข้อเสนอเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้นำไปประยุกต์ใช้ต่อไป

ภาพรวมของมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย

ข้อค้นพบจากโครงการวิจัย 5 โครงการ ซึ่งสำรวจมายาคติในระบบการศึกษาไทยที่ประกอบด้วย ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21; พฤติกรรมและทัศนคติต่อเรื่องเพศ; ความเสมอภาคทางการศึกษา; ความสำเร็จทางการศึกษา; การจัดการชั้นเรียนและการลงโทษ พบว่า ภายใต้มายาคติที่ครอบงำวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของบุคลากรทางการศึกษา ตลอดจนผู้กำหนดนโยบายทางการศึกษาตั้งแต่ระดับรัฐบาล จนถึงองค์กรที่เกี่ยวข้องต่างๆ แม้กระทั่งตัวผู้เรียนและผู้ปกครอง รวมทั้งประชาชนทั่วไป มักจะมีชุดของมายาคติ 4 เรื่องที่ทำงานสอดประสานเป็นข่ายใยที่เชื่อมโยงคุณค่าความเชื่อต่อเรื่องการศึกษาของคนในสังคม ดังที่ปรากฏอยู่ในโครงการวิจัยทั้ง 5 โครงการ มายาคติทั้ง 4 เรื่องนี้ ส่งผลต่อวิถีคิดที่เกี่ยวข้องกับครู นักเรียน โรงเรียน และระบบการศึกษาในภาพรวม ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากรูปแบบ วิธีการ และเป้าหมายในการจัดการศึกษาในสังคมไทยดำเนินไปดังที่ปรากฏอยู่

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้การอภิปรายเกี่ยวกับมายาคติในแต่ละเรื่องจะมีลักษณะแยกส่วนออกเป็นแต่ละหัวข้อ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่า วิถีคิด ความเชื่อเบื้องหลัง รวมทั้งผลกระทบที่เกิดจากมายาคติดังกล่าวในสังคมไทย แต่มายาคติทั้ง 4 เรื่องนี้ก็ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างแยกส่วนจากกัน ตรงกันข้าม มายาคติทั้ง 4 เรื่องนี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น โดยมายาคติเรื่องหนึ่งๆ สามารถดำรงอยู่ได้ ก็เพราะมีมายาคติในเรื่องอื่นๆ หล่อเลี้ยงให้มีสถานภาพที่มั่นคงในระบบอภิมายาคติของผู้คนในสังคม ทั้งนี้ การนำเสนอมายาคติทั้ง 4 เรื่องนี้ อาจจะไม่สามารถครอบคลุมมายาคติในเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีคิดและวิถีปฏิบัติในการจัดการศึกษาของสังคมไทยได้ทั้งหมด แต่อาจกล่าวได้ว่า มายาคติทั้ง 4 เรื่องนี้เป็นมายาคติที่มีความโดดเด่น สำคัญ และมักจะถูกกล่าวอ้างถึงอยู่เสมอๆ ในพื้นที่สื่อและการนำเสนอสาธารณะในรูปแบบต่างๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. “ครูคือผู้ให้”

มายาคติแรก คือมายาคติที่มองว่า ครูคือผู้ให้ หรือผู้เสียสละ เปรียบได้กับเรือจ้างที่ทำหน้าที่รับนักเรียนจากฝั่งหนึ่ง (ความเป็นผู้ไม่รู้ ความเป็นคนที่ไม่สมบูรณ์) ไปสู่อีกฝั่งหนึ่ง (ความเป็นรู้ ความเป็นคนที่สมบูรณ์) มายาคตินี้กำกับวิถีคิดของสังคมไทยมาเป็นเวลายาวนาน และทรงอิทธิพลผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมและวัฒนธรรม โดยจะเห็นได้จากสื่อที่นำเสนอภาพลักษณ์ของครูในฐานะของผู้มีใจเมตตา ให้ความสำคัญกับการแข่งขันทดสอบ แข่งขันกันเรียน และมีความอดทนสูงในการ “ช่วยเหลือ” ให้นักเรียนเกิดความเข้าใจ กลับเนื้อกลับตัวเป็นคนดี โดยเฉพาะนักเรียนที่มีพฤติกรรมและทัศนคติที่ส่อไปในทางก้าวร้าวหรือ “ไม่รักดี” ให้สามารถเปลี่ยนใจกลับมาตั้งใจศึกษาเล่าเรียน และกลายเป็นผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตในท้ายที่สุด นอกจากนี้ ภาพลักษณ์ของครูที่มักจะถูกนำเสนอควบคู่กับภาพลักษณ์ของผู้ให้หรือผู้เสียสละก็คือ ผู้ที่ยอมให้นักเรียนโกรธเกลียดชัง เพราะความไม่เข้าใจ ทั้งๆ ที่ลึกๆ แล้วครูเป็นผู้ที่มีความหวังดี แต่นักเรียนซึ่งยังมีวุฒิภาวะและประสบการณ์ต่อโลกและชีวิตน้อย(กว่าครู)อาจจะยังไม่เห็นคุณค่าในสิ่งที่ครูทำให้ ถึงแม้ว่าจะถูกตีความจากนักเรียนว่า เป็นการทำร้ายร่างกายจิตใจ แต่โดยเบื้องลึกนั้น ครูคือผู้ที่มีจิตใจเมตตา มองเห็นว่าอะไรคือสิ่งที่ถูกต้องดีงาม และพยายามทุกวิถีทางที่จะชักจูงให้นักเรียนกลับมาดำเนินชีวิตบนครรลองที่สังคมให้คุณค่าว่าเป็นสิ่งที่ดีงามต่อไป

มายาคติที่สถาปนาภาพลักษณ์ของครูในลักษณะดังกล่าว จึงกำกับให้ครูและคนในสังคมมองว่า การกระทำไม่ว่าจะเป็นลงโทษทั้งทางร่างกายและจิตใจ หรือการบังคับให้นักเรียนปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ครูหรือโรงเรียนเป็นผู้กำหนด อาจจะถูกเข้าใจผิด แต่จะไปถูกเข้าใจถูกในวันข้างหน้า และนักเรียนจะระลึกบุญคุณของครูได้ในที่สุด ดังนั้น อาชีพครูจึงถูกสถาปนาขึ้นผ่านมายาคตินี้ให้เป็นอาชีพที่มีความพิเศษ เป็นผู้ปิดทองหลังพระ ซึ่งเป็นถือเป็นอุดมคติอันสูงในสังคมไทย โดยเฉพาะในศาสนาพุทธ ที่เชื่อว่า การเสียสละคือการยอมละทิ้งความสุขส่วนตัวอันเป็นทานสูงสุด

มายาคติ “ครูคือผู้ให้” จึงส่งผลต่อการคาดหวังของทั้งตัวครูเอง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาให้เป็นผู้ให้ ไม่ว่าจะเป็น การให้ความรู้และทักษะในศตวรรษที่ 21 ทัศนคติและการปฏิบัติที่ถูกต้องในเรื่องเพศ โอกาสทางการศึกษา ความผิดชอบชั่วดีและความมีวินัย รู้จักประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสม รวมไปถึงอนาคตที่ดีแก่ผู้เรียน (ซึ่งผูกติดกับความสำเร็จด้านการเรียน) ตามที่ได้นำเสนอในโครงการวิจัยทั้ง 5 โครงการ ดังนั้น มายาคตินี้แบบนี้จึงอนุญาตให้ครูพ้นจากข้อกล่าวหาในการบังคับหรือละเมิดสิทธิของเด็ก รวมไปถึงการขาดความสามารถที่จะสอนได้อย่างมีคุณภาพ เพราะภาพของผู้ให้ กลบปัญหาเรื่องศักยภาพและความรู้ที่จำเป็นต่อการเป็นครูมืออาชีพ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของระบบการศึกษาไทย มายาคติ “ครูคือผู้ให้” จึงลดคุณค่าความสำคัญของความเป็นมืออาชีพ ซึ่งเป็นเรื่องการปฏิบัติในวิชาชีพที่ต้องได้มาตรฐาน เหลือเพียงแค่คุณค่าของการเป็นผู้ให้ ที่มักไม่ถูกตั้งคำถาม เพราะเป็นผู้มีความปรารถนาดีเป็นจุดเริ่มต้นอยู่แล้ว

มายาคตินี้จึงสร้างปัญหาให้กับทั้งผู้เรียนในแง่ของการที่ต้องเคารพเชื่อฟังครูและระลึกถึงบุญคุณของครูในฐานะผู้ให้ (ซึ่งเป็นผู้ที่ “ไม่ผิด” เพราะมีจิตใจกรุณาเป็นฐานเดิม) ดังนั้น ถึงแม้ผู้เรียนจะไม่เห็นด้วยความคิดเห็นหรือทัศนคติของครู ต้องการโต้แย้งต่อความรู้ของครู ตั้งคำถามต่อศักยภาพหรือความสามารถในการสอนของครู หรือปฏิเสธการถูกลงโทษทางร่างกายหรือจิตใจ ก็อาจจะถูกพ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือสังคมตำหนิติเตียนในฐานะของผู้ที่ไม่เชื่อฟังครู ผู้มีความปรารถนาดีของการเป็นผู้ให้เป็นที่ตั้ง ความคาดหวังของสังคมต่อพฤติกรรมการเป็นผู้รับ(ที่อ่านสอนง่าย)ของนักเรียนเหล่านี้จะนำไปสู่ปัญหาสุขภาพต่างๆ ตามมา ไม่ว่าจะ

จะเป็นความเครียด โรคซึมเศร้า การแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวเพื่อเป็นการตอบโต้ ฯลฯ ในขณะที่เดียวกันครู ซึ่งเป็นผู้ที่ถูกคาดหวังจากสังคมให้มีสถานะเป็นผู้ให้ ก็อาจจะรู้สึกกดดันเช่นเดียวกัน อันเนื่องมาจากสถานะอันเป็นอุดมคติของครูที่จะต้องเป็นผู้ให้อยู่ตลอดเวลา ทั้งๆ ที่ในความเป็นจริง ครูก็เป็นมนุษย์ปุถุชนคนหนึ่งที่มีคุณค่า ความเชื่อ ทศนคติ และพฤติกรรมในการดำรงชีวิตที่แตกต่างหลากหลาย ความคาดหวังจากสังคมเช่นนี้เองที่ส่งผลให้ครูเกิดปัญหาสุขภาพในหลายด้านตามมา ไม่ว่าจะเป็นความเครียด มีอาการหมดไฟในการทำงาน แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรงเมื่อรู้สึกว่ามีผู้เรียนไม่ยอม “รับ” ฟังและปฏิบัติตามสิ่งที่ครูสอน

ดังนั้น ถึงแม้มายาคติเรื่องครูคือผู้ให้จะช่วยหล่อหลอมให้สังคมมองเห็นคุณค่าของวิชาชีพครู ในฐานะผู้ที่มีบทบาทของการให้ความรู้ และให้อาณาเขตแก่ผู้เรียน เป็นวิชาชีพที่คู่ควรแก่การเคารพและยกย่องในฐานะผู้ที่เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อช่วยขัดเกลาบ่มเพาะอนาคตของชาติ แต่มายาคติดังกล่าวก็ส่งผลกระทบในแง่ลบหลายประการ โดยเฉพาะในแง่สุขภาพทั้งของครูและนักเรียนดังที่ได้กล่าวไว้

2. “เด็กยังงี้ก็คือเด็ก”

มายาคติที่สอง คือ มายาคติที่มองว่า “เด็กยังงี้ก็คือเด็ก” ซึ่งเป็นมายาคติที่ทรงอิทธิพลในสังคมไทย มาเป็นเวลานาน มายาคตินี้ ถึงแม้จะปรากฏในประเทศอื่นๆ หลายประเทศ ที่มองว่าเด็กยังเป็นผู้ที่ไม่มีความสามารถในการคิดและตัดสินใจด้วยตัวเอง ต้องการพึ่งพาผู้ใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือครู (infantilization) แต่บริบทของสังคมไทยก็มีความเฉพาะตัวที่หล่อหลอมและหล่อเลี้ยงให้มายาคติที่มีความจำเพาะเจาะจง ไม่ว่าจะเป็นการผนวกความเชื่อเรื่องกรรมเวร หรือบาปบุญคุณโทษ ที่กำกับให้เด็กต้องมีความที่กตัญญูรู้คุณต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ หรือคุณค่าความเชื่อในระบบอุปถัมภ์ที่มองว่า ผู้ใหญ่จะต้องดูแลผู้น้อย เด็กในฐานะของผู้น้อย จึงมีความจำเป็นจะต้องพึ่งพาผู้ใหญ่ ซึ่งเป็น ผู้ “ปกครอง” ที่ให้ความดูแลคุ้มครองให้ชีวิตมีความปลอดภัย และเจริญงอกงามได้

วิธีคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นเด็ก” ที่แฝงมากับมายาคติในเรื่องนี้ของสังคมไทย ส่งผลให้นักเรียนในกระบวนการศึกษาถูกมองว่า เป็นผู้ไร้เดียงสา ไม่มีความสามารถในการคิดเองได้ ยังต้องการการพึ่งพาชี้แนะจากผู้ใหญ่ โดยเฉพาะครู ในแง่การสั่งสอนบ่มเพาะให้เป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ในอนาคต วิธีคิดเช่นนี้ เมื่อผนวกกับกรอบความคิดในมิติอื่นๆ เกี่ยวกับเด็ก ก็ย่อมส่งผลต่อฐานคิดและรูปแบบในการจัดการศึกษา อาทิ มิติทางเศรษฐศาสตร์ มองเด็กในฐานะของหน่วยการผลิตทางเศรษฐกิจในอนาคต ซึ่งไม่ได้มีคุณค่าในปัจจุบัน ดังนั้นรัฐจึงจำเป็นต้องจัดสรรทรัพยากรเพื่อสร้างคุณค่าของประชากรกลุ่มนี้ ให้สามารถสร้างประโยชน์แก่ประเทศชาติได้ในอนาคต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เด็กคือทรัพยากรที่รัฐจำเป็นต้องลงทุนเพื่อเก็บเกี่ยวประโยชน์ในอนาคต ดังนั้น เป้าหมายในการพัฒนาเด็กจึงถูกกำหนดโดยรัฐว่า ต้องการให้มีคุณลักษณะ ทักษะ ความรู้ สมรรถนะเช่นใด นำไปสู่การจัดสรรงบประมาณที่ไม่เสมอภาค มุ่งเน้นไปที่ด้านใดด้านหนึ่งเป็นพิเศษ เช่น เป็นผู้ที่มีทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เป็นผู้ประสบความสำเร็จด้านการเรียน เป็นผู้ที่มีพฤติกรรมเหมาะสมต่อการเป็นพลเมืองที่เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส ซึ่งการมองว่าเด็กยังไม่สามารถคิดและตัดสินใจเลือกเองได้ ทำให้ผู้ใหญ่มองบทบาทของตนเองในฐานะผู้ชี้แนะ กำกับ ควบคุมอนาคตของเด็กให้เป็นไปตามแนวทางที่ตนเองต้องการ

นอกจากมิติทางเศรษฐศาสตร์แล้ว ความเป็นเด็ก อาจจะถูกมองผ่านมิติทางจิตวิทยาและการเรียนรู้ ในแง่ที่เด็กคือผู้ที่มีพัฒนาการด้านจิตใจ (นอกเหนือจากพัฒนาการทางกาย) ยังไม่เต็มที่ ดังนั้น การตัดสินใจ

ของเด็กต่อเรื่องต่างๆ ในชีวิต จึงเป็นการตัดสินใจที่ปราศจากความเป็นผู้ใหญ่ (maturity) ใช้อารมณ์เหนือเหตุผล ยังไม่สามารถตัดสินใจต่อเรื่องต่างๆ ได้อย่างรอบคอบ ไม่สามารถแยกแยะและผิดชอบชั่วดี มีแนวโน้มจะถูกชักจูงไปสู่ทางที่ผิดได้ง่าย ในขณะที่ผู้ใหญ่ “อาบน้ำร้อนมาก่อน” ซึ่งหมายถึงเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ มีความเข้าใจในโลกและชีวิตมากกว่าเด็ก สามารถมองเห็นความถูกผิดชั่วดีได้มากกว่าเด็ก ดังนั้น เด็กจึงควรที่จะ “เดินตามหลังผู้ใหญ่เพื่อหามาจะได้ไม่กัด” ด้วยการที่อนุญาตให้ผู้ใหญ่สามารถสั่งสอน ชี้แนะ และอาจถึงขั้นป้องปรามจากความเห็นผิดเป็นชอบและความชั่วร้ายทั้งหลาย เพื่อให้เด็กในวันนี้ได้เติบโตสู่การเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในวันหน้า

วิธีคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นเด็ก” ในลักษณะนี้ไม่ได้เป็นไปโดยธรรมชาติ แต่เป็นกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมในแต่ละบริบทของประเทศหรือวัฒนธรรมหนึ่งๆ ซึ่งพยายามจำแนกอายุของคนออกเป็นช่วงวัยต่างๆ ดังนั้น ความเป็นเด็ก วัยรุ่น ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ อาจจะถูกจำแนกแตกต่างกันออกไปตามลักษณะคุณค่าความเชื่อทางวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ ผู้ที่ถูกมองว่าเป็น “เด็ก” ในวัฒนธรรมหนึ่งๆ อาจจะถูกมองว่าเป็นผู้ที่มีความพร้อมในการสร้างครอบครัว ทำงานหาเลี้ยงชีพ หรือแม้กระทั่งสืบพันธุ์เพื่อให้เกิดสมาชิกของสังคมในรุ่นถัดไปได้ (Koops, 2012) ดังนั้น “ความเป็นเด็ก” จึงไม่ได้เป็นวิธีคิดที่มีความเป็นสากลแต่อย่างใด แต่เป็นมายาคติที่ปรากฏอยู่ในแต่ละวัฒนธรรม เพื่อรับใช้อุดมการณ์ คุณค่าความเชื่อ ตลอดจนระบบคิดของสังคมหนึ่งๆ ให้ธำรงอยู่ได้

สำหรับสังคมไทย มายาคติ “เด็กยังงี้ก็คือเด็ก” ในด้านหนึ่งอาจจะช่วยให้เกิดการคุ้มครองดูแลเด็กให้มีความปลอดภัย ไม่ถูกทำร้าย หรือทอดทิ้งจากพ่อแม่ผู้ปกครอง รวมทั้งได้รับการจัดสรรโอกาสและการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อช่วยพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ ในฐานะอนาคตของประเทศ แต่อีกด้านหนึ่ง มายาคติดังกล่าวก็ส่งผลกระทบต่อนักเรียนในระบบการศึกษา ดังที่โครงการวิจัยทั้ง 5 โครงการได้นำเสนอ เนื่องจากวิธีคิดของผู้ใหญ่ โดยเฉพาะครูและผู้บริหารสถานศึกษา ที่มีต่อนักเรียนนั้น ยังมองว่า นักเรียนต้องการการชี้แนะ ปกป้องดูแล เพราะยังมีความไม่เดียงสา รู้เท่าไม่ถึงการณ์ โดยเฉพาะในเรื่องเพศ เรื่องทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เรื่องอาชีพและอนาคต รวมไปถึงเรื่องพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมทั้งในและนอกชั้นเรียน เมื่อเป็นเช่นนั้น วิธีการที่ครูมักจะใช้กับนักเรียน จึงกลายเป็นการกระทำโดยพลการ ถูกลิทธิของการที่ตนเป็นผู้ที่โตกว่า เข้าใจโลกและชีวิตมากกว่า รวมทั้งมองว่า นักเรียนยังไม่สามารถตัดสินใจด้วยตนเองได้ ดังนั้นจึงไม่เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อชีวิตของตนเองทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ส่งผลต่อสุขภาวะในด้านต่างๆ ดังรายละเอียดที่ปรากฏในโครงการวิจัยทั้ง 5 โครงการ

3. “โรงเรียนคือบ้านหลังที่สองของเด็ก”

มายาคติที่สาม คือ มายาคติที่มองว่า โรงเรียนเปรียบเสมือนบ้านหลังที่สองของเด็ก ซึ่งเป็นวิธีคิดที่อยู่บนฐานของระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติในสังคมไทย ที่มักจะเรียกผู้อื่นด้วยคำนำหน้าที่มีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ถึงแม้จะอยู่นอกบริบทครอบครัวก็ตาม ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาตินี้เองที่ถูกถ่ายทอดไปสู่วิธีคิดเกี่ยวกับโรงเรียนในฐานะบ้านหลังที่สองของเด็ก เพราะเป็นสถานที่ที่เด็กจะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในบริบทพื้นที่ดังกล่าว มายาคตินี้มีความเกี่ยวเนื่องกับมายาคติที่มองว่าเด็กยังงี้ก็เป็นเด็ก อยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมทุนนิยมที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการประกอบอาชีพเพื่อนำรายได้มาใช้จ่ายในครอบครัว ทำให้ครูถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่แทนพ่อแม่ของเด็กที่จะต้องคอยดูแล

อบรมบ่มนิสัย เพื่อให้เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ไม่ดี หรือมีทัศนคติและพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา

ความคาดหวังให้โรงเรียนทำหน้าที่บ้านหลังที่สอง ในขณะที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองต้องออกไปทำงานหาเลี้ยงครอบครัว หรือในบางกรณีพ่อแม่หรือผู้ปกครองรู้สึกว่าตนเองไม่มีความสามารถเพียงพอในการให้ความรู้หรือพัฒนาทักษะแก่เด็ก ทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ภายในโรงเรียนในลักษณะที่นักเรียนถูกมองว่าเป็นลูกเป็นหลาน โดยครูถูกคาดหวังให้มีสถานะเป็นพ่อแม่ หรือญาติผู้ใหญ่ที่ต้องคอยดูแลให้เด็กประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบที่เหมาะสม เมื่อครูมีสถานะดังกล่าว จึงมีสิทธิที่จะลงโทษ ควบคุม ดูแล กำกับร่างกาย และจิตใจของเด็ก ในนามของความรักและความปรารถนาดีของพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่เสมอ ในขณะที่เดียวกันสถานะที่เป็นพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ก็ทำให้ครูไม่ต้องอนุญาตที่จะลงโทษเด็กเมื่อกระทำความผิด เช่นเดียวกับที่พ่อแม่ไม่ต้องขออนุญาตลูกเมื่อจะลงโทษหรือบังคับให้ทำ (หรือไม่ทำ) บางสิ่งบางอย่างที่เห็นควร ดังนั้น ความรุนแรงที่มาจากกรลงโทษ หรือการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนโดยไม่ต้องขอความเห็นจากพวกเขา ถึงแม้ว่าจะถูกมองว่าเป็นการใช้อำนาจหรือความรุนแรง แต่การใช้อำนาจหรือความรุนแรงดังกล่าวนั้นก็อยู่ในระดับภายในครอบครัวที่ (domestic violence) ที่คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยยังรู้สึกว่าสามารถยอมรับได้ เพราะเป็นการทำเพื่อประโยชน์ของเด็กเองในท้ายที่สุด

นอกจากนั้น การที่สังคมมองว่าเด็กเปรียบเสมือนลูกหลานของครู ซึ่งเป็นผู้ที่คอยดูแลเอาใจใส่ต่อชีวิตทุกด้าน นอกเหนือไปจากแค่เรื่องการเรียนรู้ ทำให้นักเรียนถูกคาดหวังให้ต้องระลึกถึงบุญคุณของครูในฐานะพ่อแม่คนที่สองหรือญาติผู้ใหญ่ของตน ดังนั้น นักเรียนจึงควรเคารพเชื่อฟังครูเสมอ ไม่ควรตั้งคำถาม ทำทนาย หรือปฏิเสธความรักและความปรารถนาดีของครู เพราะความกตัญญูเป็นหนึ่งในคุณค่าหลักที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลายาวนาน โดยเฉพาะในระบบอุปถัมภ์ที่ให้ความสำคัญกับการ “รู้คุณ” และ “ตอบแทน” ผู้ให้ความช่วยเหลือดูแล เมื่อเป็นเช่นนั้น การกระทำใดๆ ของครูที่อาจจะดูเหมือนกำลังใช้อำนาจหรือความรุนแรง หรือขาดความรู้ความเข้าใจจึงมักถูกตีความในลักษณะของการทำไปด้วยความหวังดี เพราะเห็นว่าเด็กเป็นลูกเป็นหลาน ครูที่กระทำความผิดหรือละเมิดสิทธิความเป็นมนุษย์ของเด็กจึงควรได้รับความเห็นใจและให้อภัยกับพฤติกรรมที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์แต่อยู่บนฐานของความปรารถนาดี ดังที่มักปรากฏในสื่ออยู่เสมอๆ

มายาคติที่มองว่าโรงเรียนคือบ้านหลังที่สองของเด็ก ในด้านหนึ่งช่วยให้สังคมไทยมีพื้นที่ในการดูแลบ่มเพาะเด็ก นอกเหนือไปจากการดูแลของครอบครัว ซึ่งพ่อแม่หรือผู้ปกครองอาจมีข้อจำกัดที่ทำให้ไม่สามารถจะดูแลเด็กได้อย่างเต็มที่ การที่โรงเรียนถูกคาดหวังให้มีสถานะเหมือนบ้านหลังที่สองยังช่วยกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียนให้เป็นไปในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ คือ มีการดูแลเอาใจใส่ระหว่างกัน ปฏิบัติต่อกันเหมือนเป็นคนในครอบครัว ไม่ละทิ้งดูตาย และมีความปรารถนาดีที่จะเห็นคนในครอบครัวประสบความสำเร็จในชีวิต การที่ครูมีสถานะเหมือนเป็นพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ของเด็ก ก็อาจช่วยให้ครูมองเด็กทุกคนด้วยความรัก ความเมตตา เด็กสามารถเข้ามาปรึกษาเมื่อมีปัญหา และครูสามารถให้ความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ นอกเหนือจากเรื่องการเรียนรู้ในชั้นเรียน

อย่างไรก็ตาม มายาคติดังกล่าวนี้ก็มิได้ส่งผลในทางลบเช่นกัน โดยเฉพาะสุขภาพของนักเรียนที่ถูกคาดหวังให้ต้องเคารพเชื่อฟังครู ในฐานะของผู้ที่รักและปรารถนาดี ไม่ควรโต้แย้ง ตั้งคำถาม ทำทนาย หรือปฏิเสธสิ่งที่ครูพยายามจะมอบให้ ทั้งๆ ที่อาจจะไม่เห็นด้วยกับการใช้อำนาจ การลงโทษ หรือแม้กระทั่งวิธีการหรือเนื้อหาที่ครูสอน การที่ครูคาดหวังให้นักเรียนเคารพเชื่อฟังในฐานะที่เหมือนลูกเหมือนหลาน ทำให้นักเรียนมองว่านักเรียนแต่ละคนคือผู้ที่สมควรได้รับความเคารพในฐานะของมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน ดังนั้น การปฏิบัติต่อ

นักเรียนของครูที่สมาทานต่อมายาคติดังกล่าว จึงอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของผู้เรียน ทั้งสุขภาวะทางกาย และใจที่เกิดจากการถูกล่วงโทษ การถูกควบคุมพฤติกรรมการแสดงออก การถูกขี้นาหรือประเมินตัดสินความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการเรียน ฯลฯ ทำให้มีอาการเครียด วิดกกังวล ซึมเศร้า หรือแสดงออกด้วยพฤติกรรมก้าวร้าวเพื่อต่อต้าน ในขณะที่เดียวกันครูที่มองว่าตนเองอยู่ในบทบาทของพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ ก็อาจจะละเลยการมองเห็นความสำคัญของการพัฒนาทักษะและสมรรถภาพความเป็นครูในมิติของวิชาชีพ เพราะเชื่อว่าตนเองได้ทำหน้าที่ “ผู้ปกครอง” ของนักเรียนแล้ว รวมทั้งคาดหวังให้นักเรียนตระหนักต่อบุญคุณดังกล่าวของตนเอง ซึ่งหากนักเรียนไม่แสดงออกในลักษณะของการเชื่อฟังหรือปฏิบัติตามสิ่งที่ครูสอน ก็อาจจะส่งผลกระทบต่อสุขภาวะในทางลบของครูเช่นกัน ดังที่โครงการวิจัยทั้ง 5 โครงการได้นำเสนอไว้ในข้อค้นพบ

4. การศึกษาต้องเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก

มายาคติสุดท้าย คือ มายาคติที่มองว่า การจัดการศึกษาจะต้องก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก เพราะการศึกษาคือเครื่องมือหลักของสังคมที่ใช้ในการพัฒนามนุษย์ให้มีความพร้อมต่อการแก้ไขปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ วิธีคิดเช่นนี้มักจะถูกนำมาใช้ในการอธิบายว่า สาเหตุของปัญหาทางสังคม และความล้มเหลวในการจัดการแก้ปัญหาล้วนมีรากฐานมาจากคุณภาพของการจัดการศึกษาที่ล้าหลัง ก้าวตามไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก ดังนั้น วิธีการที่จะช่วยทำให้สังคมสามารถรับมือแก้ไขวิกฤตปัญหาต่างๆ ได้ก็คือ การศึกษาจะต้องก้าวให้ทันต่อกระแสความเป็นไปของโลก เพื่อช่วยพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ทักษะ ความสามารถ รวมทั้งทัศนคติและพฤติกรรมที่มีความพร้อมและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าวิธีคิดนี้จะเป็นที่ยอมรับแพร่หลาย ไม่ใช่เฉพาะในสังคมไทย แต่ยังรวมถึงบริบทของต่างประเทศ โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศประชาธิปไตย ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในฐานะเครื่องมือสำหรับการสร้างอนาคตของประชาชนในชาติ แต่การอธิบายว่า โลกกำลังเปลี่ยนแปลงไปเช่นไร และการศึกษาจะเข้ามามีบทบาทในการช่วยให้คนก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้อย่างไร ก็มักจะไม่ชัดเจนคลุมเครือ และมักจะถูกใช้เป็นคำอธิบายกว้างๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมสำหรับการกำหนดนโยบายและแนวปฏิบัติต่างๆ ในระบบการศึกษา เพื่อให้เห็นความจำเป็นและความเร่งด่วนที่ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้น

สำหรับในประเทศไทย ข้อค้นพบจากโครงการวิจัยทั้ง 5 โครงการ ได้ชี้ให้เห็นว่า มายาคติที่มองว่า การศึกษาต้องเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกมักจะอธิบายปรากฏการณ์ของ “ความเปลี่ยนแปลง” ออกเป็นสองลักษณะ คือ หนึ่ง สังคมกำลังเผชิญกับความเสื่อมถอยในด้านคุณค่า จารีต ประเพณี และหลักปฏิบัติทางศีลธรรม ดังนั้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงเต็มไปด้วยอันตรายและความชั่วร้ายในรูปแบบต่างๆ ซึ่งการศึกษาต้องมีหน้าที่ปกป้องนักเรียนจากการถูกล่อลวงไปในทางที่ไม่ดี และช่วยให้นักเรียนกลับมาเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมต่อไป และสอง สังคมกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมการสื่อสารที่ทำให้โลกหมุนอย่างรวดเร็ว โดยความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ล้วนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนทุกคน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ชีวิตและการทำงาน ซึ่งหากใครปรับตัวเปลี่ยนแปลงตนเองไม่ทัน ก็จักกลายเป็นคนที่ก้าวไม่ทันโลก ถูกทิ้งไว้เบื้องหลัง ไม่สามารถประสบความสำเร็จในชีวิตได้ ดังนั้น การศึกษาจึงต้องมีหน้าที่ในการช่วยให้คนได้พัฒนาทักษะและความสามารถที่จำเป็นสำหรับการใช้ชีวิตและการทำงานในโลกแห่งศตวรรษที่ 21

อาจกล่าวได้ว่า มายาคติในเรื่องนี้ ด้านหนึ่งช่วยให้ครูและผู้ที่ทำงานด้านการศึกษาเกิดความตื่นตัวในการพัฒนารูปแบบ วิธีการ เนื้อหา และกระบวนการในการพัฒนานักเรียนให้มีความเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก การให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะ ความสามารถ รวมไปถึงทัศนคติของนักเรียนให้มีความเท่าทันต่อโลกรอบตัว สามารถช่วยให้นักเรียนมีเครื่องมือในการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงและรู้จักวิธีการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่อาจจะยังไม่เคยเผชิญมาในอดีตได้ แต่ในขณะเดียวกัน มายาคตินี้ก็อาจส่งผลกระทบต่อวิถีคิดในการจัดการศึกษา เนื่องมาจากการพยายามตอบโจทยความเปลี่ยนแปลงในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มักจะนำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรทั้งในด้านเงิน เวลา และกำลังคนไปในทิศทางเดียว รวมไปถึงการกำหนดนโยบาย และการออกกฎระเบียบที่พยายามส่งเสริมให้นักเรียนให้พัฒนาทักษะและความสามารถในด้านใดด้านหนึ่ง หรือปรับลดพฤติกรรมและทัศนคติที่ถูกพิจารณาว่าไม่เหมาะสม เพื่อให้สามารถก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกได้ วิธีคิดที่นำไปสู่วิถีปฏิบัติดังกล่าวล้วนส่งผลต่อสุขภาวะของนักเรียนและครูที่จะต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลงตนเองให้เท่าทันต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกด้วยเช่นกัน ดังที่ปรากฏในข้อค้นพบของโครงการวิจัยทั้ง 5 โครงการ

อำนาจของมายาคติภายใต้ระบบใหญ่ในสังคม

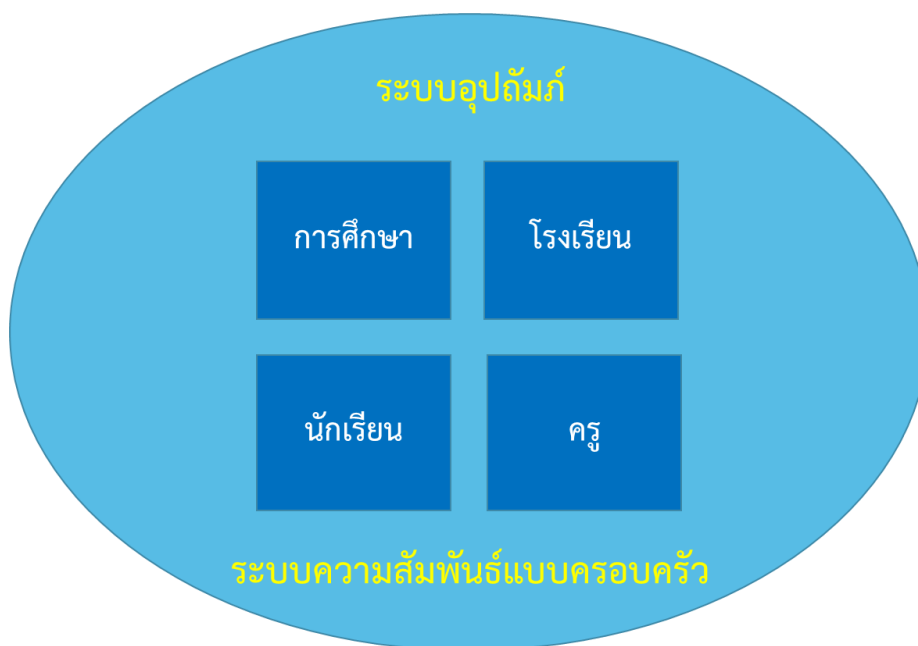
มายาคติทั้ง 4 เรื่องดังที่ได้นำเสนอไปนั้น สะท้อนให้เห็นถึงระบบคุณค่าความเชื่อที่หยั่งรากลึกในสังคมไทย และส่งอิทธิพลต่อวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของคนไทยมาเป็นเวลายาวนาน ระบบคุณค่านี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมแบบ “ไทยๆ” ที่ทำหน้าที่หล่อเลี้ยงมายาคติต่างๆ ให้สถาปนากลายเป็น “ความจริง” ที่ยากต่อการต่อต้านท้าทาย ระบบคุณค่าความเชื่อดังกล่าวนี้ อาจสามารถแยกออกได้เป็นสองระบบที่มีความเหลื่อมซ้อนสัมพันธ์กัน ประกอบไปด้วย ระบบอุปถัมภ์ และระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ

ระบบอุปถัมภ์ คือ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่มีอำนาจ ทรัพยากร บทบาท หรือสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่อยู่เหนือกว่า กับผู้ที่ด้อยกว่า ซึ่งความสัมพันธ์ของคนทั้งสองกลุ่มนี้ดำเนินไปบนฐานของการเอื้อประโยชน์ในทางใดทางหนึ่ง โดยแลกเปลี่ยนในลักษณะที่ผู้ที่อยู่เหนือกว่าจะให้การอุปการะ ดูแล ค้ำครอง สนับสนุนผู้ที่ด้อยกว่า ในขณะที่ผู้ที่ด้อยกว่าจะตอบแทนในลักษณะของการอุทิศตน เชื่อฟัง รับใช้ หรือแสดงความรู้คุณต่อผู้ที่อยู่เหนือกว่า ในบางครั้ง อาจเรียกความสัมพันธ์ของทั้งคู่ว่า ผู้ใหญ่-ผู้น้อย ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของระบบวัฒนธรรมของประเทศไทย โดยผูกโยงไว้กับกับคุณค่าเรื่องความกตัญญู ความอ่อนน้อมถ่อมตน และการรู้จักที่ต่ำที่สูง (ลิขิต ธีรเวคิน, 2542; สนิท สมัครการ, 2533; อคิน รพีพัฒน์, 2533).

ระบบอุปถัมภ์ที่ดำรงอยู่ในบริบทการศึกษาของสังคมไทย จึงเอื้อให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียนดำเนินไปในลักษณะของการที่ครูเปรียบเสมือนผู้ใหญ่ที่มีสถานะเป็นผู้ที่อยู่เหนือกว่า ในขณะที่นักเรียนคือผู้น้อยที่อยู่ในสถานะด้อยกว่า ในความสัมพันธ์นี้ ครูคือผู้ที่ให้การดูแล ค้ำครอง ปกป้อง นักเรียนจากความไม่รู้ และอันตรายอื่นๆ ในสังคม และเป็นผู้สนับสนุนให้นักเรียนได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีและเป็นผู้มีโอกาสในสังคม ดังนั้น นักเรียนจึงถูกคาดหวังให้ต้องตอบแทนบุญคุณดังกล่าวของครู ด้วยการเคารพเชื่อฟัง ไม่สร้างความผิดหวังให้แก่ครู ระบบอุปถัมภ์ในลักษณะนี้จึงช่วยหล่อเลี้ยงมายาคติในด้านต่างๆ ในระบบการศึกษาให้ยังคงดำรงอยู่และยากต่อการท้าทาย

นอกจากระบบอุปถัมภ์แล้ว ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติก็ยังเป็นอีกระบบที่ช่วยหล่อเลี้ยงให้มายาคติในระบบการศึกษาดำรงอยู่ได้ โดยระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติในสังคมไทย ให้ความสำคัญกับ

การจัดลำดับความอาวุโสของบุคคล (สนิท สมัครงการ, 2533) เพื่อแสดงออกซึ่งความใกล้ชิดสนิทสนม ความเป็นกันเองแบบไม่เป็นทางการ รวมไปถึงความรู้สึกของการสามารถพึ่งพากันและกันได้ ระบบความสัมพันธ์ในลักษณะนี้กำกับวิถีคิดของคนไทยในเรื่องการอนุญาตให้ผู้อาวุโสมีสถานะของการเป็นญาติผู้ใหญ่ที่สมควรได้รับการเคารพเชื่อฟังจากลูกหลาน นอกจากนี้ บทบาทของญาติผู้ใหญ่ในสังคมไทย ยังมีหน้าที่ในการดูแลลูกหลานให้มีความคิดและความประพฤติที่ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวส่งผลให้ครูมองนักเรียนเหมือนเป็นลูกหลานที่อยู่ในความดูแลปกครอง ดังนั้น การปฏิบัติต่อนักเรียนที่มีลักษณะของการใช้อำนาจ หรือการกระทำความรุนแรงทั้งทางกายและใจต่อนักเรียน เพื่อให้มีความคิดอ่านและพฤติกรรมที่พึงปรารถนา จึงถูกตีความว่าเป็นการแสดงออกซึ่งความรักและปรารถนาดีของครูในฐานะญาติผู้ใหญ่ ซึ่งสังคมสามารถยอมรับได้หากความรุนแรงหรือการใช้อำนาจนั้นไม่ได้เป็นไปอย่างสุดโต่ง

ภาพประกอบ 1: ระบบทางสังคมและวัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลังมายาคติ

ระบบอุปถัมภ์และระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติส่งอิทธิพลต่อระบบการศึกษา และหล่อเลี้ยงมายาคติที่เกี่ยวข้องกับครู นักเรียน โรงเรียน และการศึกษามาเป็นเวลายาวนาน จนถูกสถาปนาให้กลายเป็นความจริงที่ยากต่อการปฏิเสธหรือต่อต้านท้าทาย (ภาพประกอบ 1) อย่างไรก็ตาม ในสังคมร่วมสมัยที่เทคโนโลยีและการสื่อสารมีความเจริญก้าวหน้าแบบก้าวกระโดด ส่งผลให้คนรุ่นใหม่มีแนวโน้มที่จะรับข้อมูลข่าวสารที่มีความหลากหลายมากขึ้น และเริ่มตั้งคำถามต่อ “ความเป็นจริง” ที่ถูกประกอบสร้างภายในระบบคุณค่าความเชื่อเดิมที่ถูกส่งต่อถ่ายทอดมาจากคนแต่ละรุ่นอย่างมั่นคงภายใต้ระบบวัฒนธรรมกึ่งปิด ที่การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารจากวัฒนธรรมภายนอกยังมีความจำกัดตัวในวงแคบ เมื่อคุณค่าความเชื่อในวัฒนธรรมเดิมถูกตั้งคำถาม ท้าทาย ไปจนถึงขั้นต่อต้านจากคนรุ่นใหม่ หรือคนรุ่นอื่นๆ ที่มองเห็นความไม่สมเหตุสมผลของระบบคุณค่าความเชื่อเดิมในสังคมไทย ดังนั้น มายาคติที่เคยส่งอิทธิพลต่อคนส่วนใหญ่จึงถูกลดอำนาจลง ไม่ได้มีสถานะของการเป็น “ความจริง” ที่ทุกคนจำเป็นต้องยอมรับอีกต่อไป ดังเช่นที่โครงการวิจัยทั้ง

5 โครงการได้ชี้ให้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างคุณค่าความเชื่อเดิมที่หล่อเลี้ยงมายาคติทางการศึกษา และคุณค่าความเชื่อใหม่ที่มีความหลากหลาย ย้อนแย้ง ทำทลาย รวมไปถึงสร้างความสับสนและเกิดผลลัพธ์ในทางลบต่อสุขภาวะของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระบบการศึกษา โดยเฉพาะครูและนักเรียน

ข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัยทั้ง 5 โครงการ

จากการสังเคราะห์ภาพรวมของโครงการวิจัยทั้ง 5 โครงการ พบว่ามีข้อค้นพบสำคัญ 6 ประการที่เกี่ยวข้องกับมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย ดังนี้

หนึ่ง – สังคมไทยกำลังเผชิญกับภาวะวิกฤติที่ระบอบความคิด คุณค่า ความเชื่อที่เป็นคู่ขัดแย้งกำลังปะทะกันอยู่ ซึ่งส่งผลต่อวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นครู นักเรียน ผู้บริหารสถานศึกษา หรือผู้กำหนดนโยบาย ดังจะเห็นได้จากนโยบายความเสมอภาคทางการศึกษา หรือการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่ขาดมิติความเข้าใจในความต้องการอันหลากหลายของผู้เรียน การออกกฎระเบียบและแนวปฏิบัติในสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศและวินัยในด้านต่างๆ ที่สมาทานการใช้อำนาจควบคุมทัศนคติและพฤติกรรมของนักเรียน รวมทั้งการส่งเสริมสนับสนุนความสำเร็จของผู้เรียนที่ไม่คำนึงถึงความแตกต่างของปัจเจกบุคคล ทั้งหมดนี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของนักเรียนและครู ทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สอง – มายาคติทางการศึกษาในสังคมไทย มักปรากฏในลักษณะที่สะท้อนความรักและความปรารถนาดีของผู้ใหญ่ต่อเด็ก ถึงแม้ในวิถีคิดและการปฏิบัติจะสะท้อนถึงการใช้อำนาจหรือการไม่คำนึงถึงความต้องการที่แตกต่างหลากหลายของปัจเจกบุคคลก็ตาม แต่ก็สามารถยอมรับได้ เพราะมีเป้าหมายที่นำไปสู่การสร้างประชากรและสังคมอุดมคติของรัฐที่ต้องการความเป็นเอกภาพและความสงบเรียบร้อยเป็นพื้นฐานสำคัญ

สาม – มายาคติกระแสหลักทั้งที่เกี่ยวข้องกับครู นักเรียน โรงเรียน และการศึกษาในภาพรวมดังที่ได้นำเสนอไป และที่ปรากฏในโครงการวิจัยทั้ง 5 โครงการนั้น ไม่ได้ดำรงอยู่โดยแยกขาดจากกัน แต่ล้วนทำงานในลักษณะสอดประสานร่วมกัน (ทั้งในระดับจิตสำนึกและจิตไร้สำนึกของบุคคล) จนก่อให้เกิดเป็นข่ายใยของระบบคุณค่า วิถีคิด และความเชื่อที่ฝังแน่นในสังคมจนยากต่อการเปลี่ยนแปลง

สี่ – อำนาจหรืออิทธิพลของมายาคติที่มีลักษณะที่เป็นพลวัตอันซับซ้อน ทั้งในแนวดิ่ง (คือ การใช้อำนาจจากเบื้องบนสู่เบื้องล่างด้วยการควบคุมสั่งการ ผ่านนโยบาย ระเบียบ ข้อบังคับ แนวทางการปฏิบัติ ฯลฯ) และแนวราบ (คือ การส่งต่อความคิด คุณค่า ความเชื่อผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบไม่เป็นทางการ รวมทั้งผ่านสื่อ ศิลปะ การเรียนรู้ด้วยตนเองของปัจเจกบุคคล ฯลฯ) ดังนั้น อำนาจหรืออิทธิพลของมายาคติต่างๆ จึงอาจถูกท้าทายและต่อกรในบางบริบทได้

ห้า – การสมาทาน หรือการทำทลายต่อรองต่อวิถีคิดที่แฝงอยู่ในมายาคติกระแสหลักต่างๆ ทั้งจากนักเรียนและครูสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการหนึ่งของการประกอบสร้างอัตลักษณ์หรือตัวตนของปัจเจกบุคคล ถึงแม้การทำทลายต่อรองต่อมายาคติกระแสหลักจะเป็นไปได้ยากกว่า ซึ่งในหลายกรณีจะพบว่า นักเรียนและครูยังคงสมาทานมายาคติกระแสหลักซึ่งหล่อหลอมสังคมไทยมาเป็นเวลานานอยู่ แต่ผนวกวิถีคิดและวิถีปฏิบัติแบบอื่นๆ ที่สอดคล้องกับคุณค่าความเชื่อของตนที่พัฒนามาจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมร่วม โดยบางกรณี ความไม่สอดคล้องระหว่างคุณค่าความเชื่อต่างๆ ที่ปัจเจกบุคคลยึดถือ นั้นส่งผลต่อสุขภาวะของตนเอง โดยเฉพาะทางด้านจิตใจ

หก - การรู้เท่าทันต่ออิทธิพลและการทำงานของมายาคติที่ดำรงอยู่ในสังคม อาจจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ช่วยให้ทั้งครูและนักเรียน รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ ตระหนักว่า ตนเองสามารถมีทางเลือกให้กับชีวิตได้มากกว่าการคิดหรือปฏิบัติตามๆ กันไป อย่างไรก็ตาม การท้าทายต่ออิทธิพลของมายาคติกระแสหลักนั้นยังคงต้องเผชิญกับข้อจำกัดของระบบโครงสร้างทางสังคม (อาทิ นโยบายการจัดสรรทรัพยากร โครงสร้างเงินเดือนของแต่ละวิชาชีพ ระบบการสอบเข้ามหาวิทยาลัย ฯลฯ) ที่เป็นผลมาจากการดำรงอยู่ของมายาคติดังกล่าว

ข้อเสนอเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในสังคมไทย

ผลการสังเคราะห์ภาพรวมมายาคติทางการศึกษาในสังคมไทยนำไปสู่ข้อเสนอเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อช่วยสนับสนุนส่งเสริมสุขภาวะของนักเรียนและครู รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. หน่วยงานของรัฐควรร่วมมือกับองค์กรที่ทำงานด้านการศึกษาจัดพื้นที่อภิปรายแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องมายาคติในบริบทของการศึกษาในสังคมไทย โดยดึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในระบบการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นครู นักเรียน ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้กำหนดนโยบาย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในด้านต่างๆ ให้ได้มีโอกาสสะท้อนประสบการณ์และมุมมองความคิด เพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากแง่มุมที่หลากหลาย โดยพยายามเน้นการเชื่อมโยงประสบการณ์และโลกทัศน์ส่วนบุคคลกับปรากฏการณ์ทางสังคม ที่สำคัญคือ การไม่ติดอยู่ในกรอบวิธีคิดเชิงศีลธรรมที่มองว่า คุณค่าความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติต่อกันมาเป็นสิ่งที่ตั้งงามอยู่แล้ว ไม่ควรจะต้อง เพราะกรอบดังกล่าวอาจจะเป็นสาเหตุหลักที่ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา รวมทั้งเป็นอุปสรรคต่อการทำทนายวิธีคิดหรือการมองนอกกรอบเพื่อให้เห็นถึงการทำงานของมายาคติในแต่ละเรื่องว่าส่งผลกระทบต่อใครและสิ่งใดบ้าง โดยเฉพาะในมิติของสุขภาวะ ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลจนถึงระดับสังคม

2. การสนับสนุนให้นักเรียนและครูมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายทางการศึกษา ซึ่งที่ผ่านมาคนทั้งสองกลุ่มมักจะมีบทบาทเป็นเพียงกลุ่มเป้าหมายของนโยบายต่างๆ ทั้งที่ในความเป็นจริง บุคคลทั้งสองกลุ่มเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการนำนโยบายมาปรับใช้ การเปิดรับมุมมองของนักเรียนและครูในกระบวนการออกแบบและกำหนดนโยบายทางการศึกษาจะช่วยให้เกิดมุมมองที่มีความรอบด้านสอดคล้องกับวิถีชีวิต รวมทั้งเข้าใจถึงปัญหาและข้อจำกัดที่ทั้งนักเรียนและครูในบริบทต่างๆ ต้องเผชิญจากนโยบายที่กำหนดโดยส่วนกลาง

3. การให้ความสำคัญกับการแก้ไขจัดการประเด็นหรือปัญหาทางการศึกษาที่ยึดโยงกับบริบทท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความหลากหลายของปัจจัยทั้งในแง่ความพร้อมของสถานศึกษา ความเข้มแข็งของชุมชน ปัจจัยส่วนบุคคลของนักเรียนและครู ฯลฯ นอกจากนั้น ยังควรมุ่งเน้นที่การส่งเสริมสุขภาวะของทั้งนักเรียนและครู ด้วยความเข้าใจและเคารพในความเป็นมนุษย์ มองเห็นความหลากหลายทั้งในตัวปัจเจกบุคคลและปัจจัยแวดล้อมในแต่ละบริบทว่าเป็นเรื่องที่ควรสนับสนุนและเป็นจุดแข็งของแต่ละพื้นที่ ไม่ใช่ข้อจำกัดที่ควรขจัดออกไป

4. การทำงานกับสื่อ โดยมุ่งเน้นที่การให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นปัญหาทางการศึกษาที่ไม่ได้มุ่งไปที่ตัวผู้กระทำผิดหรือผู้ถูกกระทำแต่เพียงอย่างเดียว แต่ให้ความสำคัญกับการสื่อสารต่อสังคมให้เห็นถึงที่มาหรือเบื้องหลังของประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เชื่อมโยงวิธีคิด คุณค่า และความเชื่อในวัฒนธรรม ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลง การสร้างความเข้าใจต่อสังคมเพื่อร่วมกันแสวงหาทางออกจะแตกต่างจากการกำหนดนโยบายจากภาครัฐที่พยายามแก้ไขปัญหามายาคติในเชิงภาพรวมและครอบคลุมในวงกว้าง โดยไม่คำนึงถึงรากเหง้าของปัญหาที่แท้จริง การแก้ไขประเด็นปัญหาดังที่ปรากฏในโครงการวิจัยทั้ง 5 โครงการจำเป็นต้องสื่อสารให้คนในสังคมเห็นความสำคัญของวิธีคิดและวิถีปฏิบัติที่เป็นปัญหามายาวนาน เพื่อตั้งคำถาม ท้าทาย และเปลี่ยนแปลงไปสู่การปฏิบัติและการออกนโยบายทางการศึกษาที่มีความรอบด้าน คำนึงถึงสุขภาวะของนักเรียน ครู และผู้เกี่ยวข้องในทุกๆ ฝ่าย

5. การตั้งหน่วยงานอิสระที่มีหน้าที่กำกับดูแลสุขภาวะของทั้งนักเรียนและครู และให้ความช่วยเหลือในทันทีเมื่อมีความต้องการ เนื่องจากที่ผ่านมา หน่วยงานที่ทำหน้าที่ในเรื่องดังกล่าวมักจะมีอยู่ในระบบราชการที่มีขั้นตอนกระบวนการรายงานและดำเนินการที่ซับซ้อนและใช้เวลายาวนาน ทำให้การช่วยเหลือนักเรียนและครูที่เผชิญปัญหาหรือความเสี่ยงทางสุขภาวะเป็นไปอย่างล่าช้า ไม่ทันการณ์ หน่วยงานดังกล่าวนี้ควรจะทำหน้าที่ส่งเสริมความเข้าใจในสังคมเรื่องสุขภาวะที่เกี่ยวข้องกับบริบททางการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการลงโทษ การกวดขันทางวินัย การสอบและการวัดประเมินผล ประเด็นทางเพศในมิติต่างๆ รวมไปถึงประเด็นสัมพันธ์ภาพระหว่างนักเรียน ครู และผู้ปกครอง เพื่อช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่มักเป็นหนึ่งในปัจจุบันที่ส่งผลต่อสุขภาวะของปัจเจกบุคคลในระบบการศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- Bowers, C. A. (1993). *Education, cultural myths, and the ecological crisis: Toward deep changes*. New York: State University of New York Press.
- Britzman, D. (1986). Cultural myths in the making of a teacher: Biography and social structure in teacher education. *Harvard Educational Review*, 56(4), 442-457.
- Christodoulou, D. (2014). *Seven myths about education*. Oxon: Routledge.
- Cohen, P. S. (1969). Theories of myth. *Man: The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 4(3), 337-353.
- De Bruyckere, P., Kirschner, P. A., & Hulshof, C. D. (2015). *Urban myths about learning and education*. Amsterdam: Alsevier.
- Harmes, M. K., Huijser, H., & Danaher, P. A. (Eds.) (2015). *Myths in education, learning and teaching: Policies, practices and principles*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Holmes, J. D. (2016). *Great myths of education and learning*. Oxford: Wiley Blackwell.
- hooks, b. (1994). *Teaching to transgress: Education as the practice of freedom*. London: Routledge.
- Hopkins, D. (2013). Exploding the myths of school reform. *School Leadership & Management*, 33(4), 304-321.
- Koops, W. (2012). Infantilization, civilization, and child abuse. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(1), 11-20.
- Kristjánsson, K. (2013). Ten myths about character, virtue and virtue education – Plus three well-founded misgivings. *British Journal of Educational Studies*, 61(3), 269-287.
- McAdams, R. P. (2010). *Exploring the myths and realities of today's schools: A candid review of the challenges educators face*. Plymouth: Rowman & Littlefield Education.
- Merton, R. K. (1967). *On theoretical sociology: Five essays, old and new*. New York: The Free Press.
- Meyers, C. V. & Smylie, M. A. (2017). Five myths of school turnaround policy and practice. *Leadership and Policy in Schools*, 16(3), 502-523.

-
- Thomas, R. M. (2009). *Sex and the American teenager: Seeing through the myths and confronting the issues*. Plymouth: Rowman & Littlefield Education.
- Tobin, K. & McRobbie, C. J. (1996). Cultural myths as constraints to the enacted science curriculum. *Science Education*, 80(2), 223-241.
- Valencia, R. R. (2002). "Mexican American don't value education!" On the basis of the myth, mythmaking, and debunking. *Journal of Latinos and Education*, 1(2), 81-103.
- ลิขิต ธีรเวคิน. (2542). *ระบบอุปถัมภ์และการเมืองไทย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สนิท สมัครการ. (2533). *ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวเครือญาติกับระบบอุปถัมภ์กับสังคมไทย*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา.
- อคิน รพีพัฒน์. (2533). *การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพใน คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อ งานพัฒนา*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.